

En barnrättslig analys av ”Barn och unga som involveras i våldsbejakande extremism. En kunskapsöversikt om barn inom höger-, vänster- och islamistisk extremism.”

© Barnombudsmannen 2018

Barnombudsmannen är en statlig myndighet med uppdrag att företräda barns och ungas rättigheter utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter. Vi har regelbunden dialog med barn och unga för att få kunskap om deras villkor och vad de tycker i aktuella frågor. Vi bevakar och driver på genomförandet av barnkonventionen i kommuner, landsting/regioner och myndigheter. Barnombudsmannen informerar, bildar opinion och föreslår förändringar i lagar och förordningar i frågor om barns och ungas rättigheter.

Barnombudsmannen

Postadress: Box 22106, 104 22 Stockholm

Telefon: 08-692 29 50

Telefon för dig under 18: 020-23 10 10

e-post: info@barnombudsmannen.se

Webbplats: www.barnombudsmannen.se

Innehåll

Barnombudsmannen har ordet.....	4
Barnombudsmannens slutsatser.....	6
Barnombudsmannens förslag.....	7
1. Bakgrund.....	8
1.1 Om uppdraget.....	8
1.2 Spridning av resultaten.....	8
1.3 Barnrättslig analys-metod.....	9
2. Introduktion till kunskapsöversikten.....	10
2.1 Om kunskapsöversikten.....	11
2.2 Definitioner.....	12
2.3 Radikalisering.....	13
2.4 Hur barn berörs av våldsbejakande extremism.....	15
2.5 Barns reaktioner på extremt våld.....	16
DEL 2. Barnombudsmannens analys.....	17
Barnkonventionen.....	17
3. Barn som riskerar att involveras i våldsbejakande extremism.....	19
3.1 Identitetsskapande processer och utsatta uppväxtvillkor.....	19
3.2 Engagemang för religion och politisk åskådning.....	22
3.3 Missnöje och positiva attityder till våld.....	23
3.4 Kön, jämställdhet och ålder.....	26
4. Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande extremism.....	28
4.1 Barn i krig och väpnad kamp.....	28
4.2 Barn som utför våldsamma handlingar.....	30
4.3 Straffrättsprocesser för barn och unga.....	30
5. När ett barn utsätts för extremt våld.....	32
5.1 Barn som direkta offer för våld.....	32
5.2 Barn som indirekta offer för våld.....	34
6. Stöd och prevention.....	36
6.1 Stöd till barn och deras anhöriga.....	36
6.2 Skolan.....	43
6.3 Strukturella insatser.....	45

Barnombudsmannen har ordet

Barn har rätt att skyddas från alla former av våld, enligt barnkonventionen. Trots det involveras barn och unga i Sverige i våldsbejakande extremism. För att förbygga att barn far illa har Barnombudsmannen haft ett uppdrag från regeringen att öka kunskapen om barns erfarenheter av våldsbejakande extremism.

I denna unika rapport samlar Barnombudsmannen internationell och svensk forskning och studier om barn som involveras i våldsbejakande extremism och terrorism. Kunskapsöversikten innehåller de tre inriktningarna höger-, vänster- och islamistisk extremism, och sammanställningen har gjorts av Jennie Sivenbring, Segerstedtinstitutet vid Göteborgs universitet. Rapporten har tagits fram på uppdrag av regeringen som anser att utvecklingen inom den våldsbejakande extremismen är ett allvarligt problem för demokratin, som även väcker frågor hos barn i Sverige.

Sammanställningen visar att barn kan beröras på olika sätt av våldsbejakande extremism. De kan vara direkt utsatta för våld och göras till måltavlor, eller vara indirekta offer för våldet genom att exempelvis närstående har erfarenhet av terrorism. Barn och unga kan också själva vara våldsutövare inom alla tre inriktningarna. Det kan handla om att barn uppmanas att misshandla någon, att kasta sten i samband med demonstrationer eller att resa för att strida i ett annat land.

Det finns inte ett svar på varför barn och unga involveras i våldsbejakande extremism. Men återkommande riskfaktorer är att bo i ett social utsatt område, med till exempel närvaro av våld, samt att uppleva ett utanförskap. Det kan också handla om att barnen misslyckas i skolan och ser mörkt på framtiden. Detta gäller

både för våldsbejakande högerextremism och islamistisk extremism.

Detta stöds också av vår tidigare rapport från januari 2018 som bygger på barns egna röster om våldsbejakande islamistisk extremism. Barnen beskriver där en utsatthet som beror på våld, kriminalitet och svåra familjeförhållanden, men också utanförskap, rasism och uppgivenhet inför framtiden. Enligt barnen kan detta leda till ett sökande efter tillhörighet, som gör att barn och unga kan lockas av de islamistiska gruppernas propaganda med löften om gemenskap och ett bättre liv.

Ett barn, vars vän varit involverad i våldsbejakande islamistisk extremism, resonerar så här:

”För vad de lovar dig är en identitet, de lovar dig en roll, de lovar dig en grupptillhörighet där. De lovar dig en ny chans i livet också. Om du tidigare har varit kriminell så har du nu en chans att bli förlåten.”¹

Forskningen visar också att det finns vissa likheter mellan höger-, vänster- och islamistisk våldsbejakande extremism. En sådan är en misstro mot myndigheter och myndighetspersoner. En annan är att ett engagemang för religion och politik i kombination med att barn och unga upplever kränkningar eller orättvisor som kopplas till sin religiösa eller politiska övertygelse. Barn som vi pratat med om våldsbejakande islamistisk extremism berättar om samhällets ovilja eller rädsla för att prata om svåra frågor och de efterlyser arenor där de kan lyfta sina funderingar.

Jag som barnombudsman kan inte acceptera det våld barnen utsätts för, oavsett på vilket sätt de berörs och oavsett i vilket extremistiskt sammanhang. Varje barn har rätt till skydd från alla former av våld. Därför har vi lagt ett förslag om att ta

¹ Barnombudsmannen. Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism. 2018, s 13

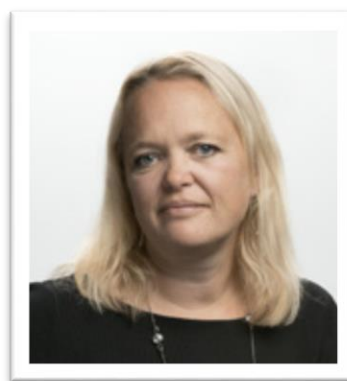
fram en samlad nationell handlingsplan om våld mot barn. Vi måste hindra att fler unga radikaliserats och förebygga att de barn och unga som redan berörs far illa. Forskning visar också att barn som utsätts för eller bevittnar våld löper större risk att utsättas för eller utsätta andra för våld senare i livet.

Alla barn har rätt till utbildning och den är en av de viktigaste faktorerna för ungdomars framtida möjligheter. Forskningen visar också att skolgången är en central del i det förebyggande och stödjande arbetet mot våldsbejakande extremism. Barnombudsmannen anser därför att det är viktigt säkerställa kontinuitet. Därutöver bör skolans demokratiska uppdrag stärkas, så att barn som söker möjligheter att diskutera svåra frågor också ges utrymme till det i skolan.

Barn har också rätt till rehabilitering, det vill säga stödinsatser. Men tyvärr kan vi i dag inte peka ut vilket stöd, eller för den del vilket straff, som ger effekt. Det beror på att den forskning som finns om barn som involveras i våldsbejakande extremism bland annat bygger på vad vuxna berättat

om hur barn påverkas, men också på att utvärderingar saknas. Det är oerhört problematiskt och innebär att det inte finns möjlighet att med säkerhet peka på vetenskapliga metoder till professionella som arbetar med att hjälpa barn som involveras eller riskerar att involveras i våldsbejakande extremism. Vi vill därför att sådana studier tas fram och att man i dessa har ett jämställdhetsperspektiv. Studier måste synliggöra eventuella skillnader i behov av stöd till pojkar och flickor – både i ett preventivt skede och för barn och unga som har radikaliserats. Även yngre barns behov behöver synliggöras bättre i forskningen.

Trots bristerna i kunskap finns det mycket som vi vet kan fungera som friskfaktorer eller skydd för barnen. Det handlar bland annat om att säkerställa att barns rättigheter tillgodoses och att skapa en framtidstro för barn, oavsett var i landet de bor och vilken bakgrund de har. Det första steget i det arbetet är att lyssna. För att förhindra att barn far illa måste vi göra dem delaktiga, både i det förebyggande arbetet och i lösningarna.

Anna Karin Hildingson Boqvist
vikarierande barnombudsman

Barnombudsmannens slutsatser

Våldsbejakande extremism är ett allvarligt problem för demokratin och för de barn och unga som på olika sätt berörs. För att förebygga att barn far illa har Barnombudsmannen haft ett uppdrag från regeringen att öka kunskapen om barns erfarenheter av våldsbejakande extremism. Som en del av detta har vi tagit fram en kunskapsöversikt om barn och unga som direkt och indirekt berörs av våldsbejakande höger-, vänster- och islamistisk extremism.

Rätt till utbildning och skydd mot våld

Kunskapsöversikten visar att det inte finns ett svar på varför barn och unga involveras i våldsbejakande extremism. Det finns dock en del återkommande riskfaktorer. Det handlar bland annat om att bo i ett socialt utsatt område, med till exempel närvaro av våld, samt en känsla av utanförskap. Det kan också handla om att barnen misslyckas i skolan och ser mörkt på framtiden. Detta gäller både för våldsbejakande högerextremism och islamistisk extremism, och stöds också av Barnombudsmannens tidigare rapport om barns egna erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism. Enligt barnen i rapporten leder detta till att de söker tillhörighet i alternativa och många gånger destruktiva miljöer.

Artikel 2 i barnkonventionen slår fast att varje barn ska tillförsäkras sina rättigheter utan åtskillnad av något slag. Enligt artikel 6 har barnet rätt att växa upp i en miljö som främjar barnets möjligheter att utvecklas till sin fulla potential. Den känsla av exkludering som barn och unga i utsatta områden upplever påverkar deras framtidstro negativt och Barnombudsmannen menar att barns rättigheter därmed riskerar att inte tillgodoses.

Varje barn har också rätt att skyddas mot alla former av våld, enligt artikel 19 i barnkonventionen. Det våld barnen direkt eller indirekt utsätts för, och som också är en riskfaktor, är oacceptabelt. Barnombudsmannen anser att regeringen bör ta fram en samlad nationell handlingsplan för att förebygga och stoppa våld mot barn inom alla delar av samhället. I enlighet med artikel 2 i barnkonventionen är det viktigt att en sådan handlingsplan har ett tydligt genusperspektiv.

Artikel 28 i barnkonventionen understryker barnets rätt till utbildning. Kunskapsöversikten visar att rätten till utbildning inte är säkerställd för barn som involveras eller riskerar att involveras i våldsbejakande extremism. Det kan bland annat bero på skolk eller avbruten skolgång. Samtidigt är utbildning en av de viktigaste faktorerna för ungdomars framtida möjligheter, och en central del i det förebyggande och stödande arbetet mot våldsbejakande extremism. Barnombudsmannen anser därför att det är viktigt säkerställa kontinuitet och kvalitet i utbildningen för alla barn.

Rätt till religions- och yttrandefrihet

Gemensamt för alla tre extremistiska miljöerna är att de unga som visar positiva attityder till tankar som finns inom dessa miljöer även visar ett missnöje med samhällets varande och en misstro mot myndigheter och myndighetspersoner.

I kunskapsöversikten framgår att ett engagemang för religion eller politik också är en riskfaktor för radikalisering. I grund och botten är förstås religiöst eller politiskt engagemang något positivt. Men forskningen menar att när unga upplever kränkningar eller orättvisor på grund av, eller i linje med, sin religiösa eller politiska övertygelse kan det innebära en riskfaktor för att involveras i våldsbejakande extremism. Även detta framkommer i Barnombudsmannens rapport om våldsbejakande islamistisk extremism. Barnen berättar om samhällets ovilja eller rädsla för att prata om svåra frågor som rör tankar om religion, identitet och radikalisering.

Enligt artikel 13 och 14 i barnkonventionen har varje barn rätt till religionsfrihet, tankefrihet, samvetsfrihet och yttrandefrihet. I anslutning till dessa rättigheter står barnets rätt att komma till tals och få sina åsikter beaktade i förhållande till ålder och mognad. Möjligheten att utöva dessa rättigheter utgör en viktig del i barnets identitetsskapande och utveckling mot vuxenlivet.

Barnombudsmannens samtal med barn och unga om våldsbejakande islamistisk extremism tydliggör vikten av att professionella vuxna i barnens vardag har kompetens att kunna möta och stötta barnen i deras utövande av religionsfrihet, tankefrihet, samvetsfrihet och

yttrandefrihet. Barnen efterfrågar arenor för dialog där det är högt i tak och där vuxna kan bemöta argument och svara på frågor, även om frågorna är svåra och kontroversiella. Tillit är också viktigt för att minska riskerna att involveras och för att interventioner för att lämna miljöerna ska bli verkningfulla. Barnombudsmannens rapport betonar både barn som har egen erfarenhet och barn som känner någon som är eller har varit involverad i våldsbejakande islamistisk extremism, att tillit är viktigt. Utifrån barnens berättelser menar vi att en central del i skolans arbete med det demokratiska uppdraget handlar om att tillgodose barnens behov av arenor för dialog även om höger-, vänster- och islamistisk extremism. Barnombudsmannen anser att elevhälsan, främst genom skolkuratorns arbete, kan fylla en viktig funktion i att ge stöd till lärare att möta elever som ger uttryck för extrema åsikter och att kunna använda kontroversiella frågeställningar som en pedagogisk resurs. Vi anser därför att det måste tydliggöras att elevhälsans uppdrag innefattar att ge stöd till lärare och annan skolpersonal i frågor som rör våldsbejakande extremism.

Rätt till delaktighet

Syftet med Barnombudsmannens uppdrag att ta fram en kunskapsöversikt har varit att höja kunskapen hos bland andra professionella som arbetar med barn och unga som involveras, eller riskerar att involveras, i höger- vänster- och islamistisk extremism. Det vi kan

konstatera är dock att den forskning och de studier som gjorts till största del bygger på ett vuxet perspektiv på barns erfarenheter och behov. För att kunna utveckla stöd till barn och utvärdera betydelsen av stödet, behövs även kunskap om barnets upplevelser.

Barnombudsmannen anser att det är en stor brist, eftersom vi därmed inte kan peka ut vetenskapliga och effektiva metoder för att förebyggande och stödjande insatser för barn och unga.

Det kan finnas forskningsetiska aspekter att överväga, som till exempel att väga nyttan mot risken att barn tar skada. Samtidigt har barn och unga rätt att göras delaktiga och att komma till tals, enligt artikel 12 i barnkonventionen. Barnombudsmannen anser därför att barn och unga ska göras delaktiga i forskning om orsaker till radikaliserings och om behovet av stöd. Eftersom flickor och pojkar kan involveras och påverkas av våldsbejakande extremism på olika sätt behöver forskningen anlägga ett jämställdhetsperspektiv. Barnombudsmannen vill också påpeka att forskning om yngre barn måste tillkomma.

Barn har rätt att göras delaktiga i planeringen och utformningen i insatser från socialtjänsten. Det innebär att även om ytterligare forskning behövs har barn som involveras i våldsbejakande extremism redan i dag rätt att få komma till tals. Barnombudsmannen anser därför att barns rätt till delaktighet bör stärkas på detta område.

Barnombudsmannens förslag

Ta våldsutsattheten på allvar

-anta en samlad nationell handlingsplan om våld mot barn

Lyft skolans demokratiska uppdrag och säkerställ likvärdig utbildning för alla barn

-säkerställ att skolans arbete med det demokratiska uppdraget tillgodoser barnens behov av arenor för att prata om svåra frågor inklusive våldsbejakande extremism

-säkerställ kontinuitet och kvalitet i barnets lärande

Gör barn delaktiga i forskning och insatser

-gör barn delaktiga i forskning om orsaker till att barn och unga radikaliserar och vilket stöd de har behov av. Forskningen ska anlägga ett jämställdhetsperspektiv och yngre barns behov ska belysas.

-säkerställ att barn och unga som involverats i våldsbejakande extremism görs delaktiga i planeringen och genomförandet av insatser och stöd från socialtjänsten.

1. Bakgrund

1.1 Om uppdraget

I oktober 2016 fick Barnombudsmannen i uppdrag av regeringen att öka kunskapen om barns erfarenheter av våldsbejakande extremism. Uppdraget syftade till att med utgångspunkt i barns upplevelser och erfarenheter kunna förebygga att barn far illa.² Mot bakgrund av att flickor och pojkar påverkas av eller är involverade i våldsbejakande extremism på olika sätt ingick att beakta ett jämställdhetsperspektiv i arbetet. Uppdraget består av två delar. I den första delen skulle Barnombudsmannen lyssna till barn för att inhämta kunskap om barns erfarenheter av att vara berörda av problematiken med att personer reser från Sverige till konfliktområden i terrorismsyfte. Denna del redovisades i en rapport från januari 2018.³

Barnombudsmannen ska sammanställa den forskning och kunskap som finns om barn och ungdomar som direkt eller indirekt berörs av högerextremism och vänsterextremism. Myndigheten ska sammanställa de olika kunskapsunderlagen i rapporter som ska spridas till myndigheter, kommuner och övriga aktörer som arbetar med barn. I uppdraget om kunskapssammanställningen nämns enbart barn och ungdomar som berörs av högerextremism och vänsterextremism. Barnombudsmannen har även lagt till kunskap om våldsbejakande islamistisk extremism. Mot bakgrund av att flickor och pojkar påverkas av eller är involverade i våldsbejakande extremism på olika sätt ska vi beakta ett jämställdhetsperspektiv i arbetet och exempelvis uppmärksamma de maskulinitetsnormer som kan råda i berörda grupper.

Kunskapsöversikten är genomförd och sammanställd av universitetslektor Jennie

Sivenbring, vid Segerstedtinstitutet, Göteborgs universitet. En viktig del i Barnombudsmannens uppdrag handlar om att bevaka och driva på efterlevnaden av barnkonventionen och särskilt uppmärksamma att lagar och andra författningar samt deras tillämpning stämmer överens med barnkonventionen.⁴

Kunskapsöversikten är därför kompletterad med en barnrättslig analys, i syfte att belysa och problematisera vad samhället behöver göra för att säkerställa att barn och unga som på olika sätt är berörda av våldsbejakande extremism får sina rättigheter tillgodosedda och för att förebygga att barn far illa.

1.2 Spridning av resultaten

I uppdraget ingår också att Barnombudsmannen ska sammanställa resultaten av de båda delarna av uppdraget i rapporter som ska spridas till myndigheter, kommuner och övriga aktörer som arbetar med barn.

Barnombudsmannen kommer att sprida kunskapen under 2018, i huvudsak inom det kunskapslyft som myndigheten genomför för myndigheter, kommuner, landsting och regioner. Nationella myndigheter så som Skolverket har en viktig roll i att sprida kunskap och driva utveckling kring frågor som ligger inom skolans demokratiska uppdrag.

Innehållet i rapporten och kunskapsöversikten kommer även att målgruppsanpassas och sammanställas så att personal som arbetar i verksamheter med barn och ungdomar kan få aktuell kunskap om hur barn och ungdomar påverkas av våldsbejakande extremism och terrorism.

Barnombudsmannen.se är navet för informationen. På webbplatsen kommer det att finnas målgruppsanpassade

² Uppdrag till Barnombudsmannen att öka kunskapen om barns upplevelser av våldsbejakande extremism och terrorism (Ku2016/02294/D)

³ Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism

⁴ Lagen (1993:335) om Barnombudsman, 2 §.

sammanfattningar och möjlighet att ladda ned både rapport och kunskapsöversikt.

Myndigheten kommer att delge information till berörda myndigheter, kommuner, landsting, regioner och aktörer som till exempel nationella samordnaren för att värna demokratin mot våldsbejakande extremism, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor och Socialstyrelsen.

Barnombudsmannen arrangerar även ett seminarium på Barnrättstorget, Almedalsveckan om rapporten och kunskapsöversikten.

1.3 Barnrättslig analys-metod

Barnombudsmannen har efterfrågat forskning där barn är informanter, men det framgår att sådan forskning i många avseenden saknas. Eftersom forskning om barns egna erfarenheter är så sparsmakad innehåller kunskapsöversikten även forskning om vuxnas perspektiv på barn i våldsbejakande extremistiska miljöer.

Barnombudsmannen gör vanligtvis en barnrättsanalys med utgångspunkt från barns egna erfarenheter. Då utgångspunkten här är en övergripande redovisning av forskning skiljer sig analysen i denna rapport från andra rapporter från Barnombudsmannen.

I kunskapsöversikten framkommer i några avseenden barn och ungas erfarenheter, men dessa är övergripande återgivna och således inga direkta citat. För att särskilt lyfta fram denna forskning inleds de olika analysavsnitten med vad som framkommer där. Då Barnombudsmannen i den första delen av uppdraget har pratat direkt med barn med erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism vävs även en del av de barnens röster in i analysen. De barnens röster har dock mer utförligt redovisats i den tidigare rapporten *Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism*.⁵

Den barnrättsliga analysen har delats upp i olika avsnitt som inte helt stämmer överens med kunskapsöversikten. Vi har dock försökt att utgå från de olika områdena i kunskapsöversikten som handlar om barnets position, barns erfarenheter av våldbejakande extremism som förövare och utsatta för våld, samt av stöd och prevention. I kunskapsöversikten redovisas detta dels separat för de tre miljöerna, dels i en övergripande diskussion på slutet. I den barnrättsliga analysen görs analysen för alla tre miljöerna under samma avsnitt, även om likheter och olikheter mellan miljöerna i möjligaste mån problematiseras.

⁵Barnombudsmannen. Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism. 2018

2. Introduktion till kunskapsöversikten

Bakgrunden till behovet av denna kunskapsöversikt formulerar regeringen i uppdraget till Barnombudsmannen på följande sätt: Våldsbejakande extremism är ett allvarligt problem för demokratin. Utvecklingen av våldsbejakande extremism och terrorism i världen är illavarslande. Under 2015 och 2016 har fruktansvärda terrordåd utförts i många städer i världen. I flera europeiska länder har det också skett en högerextrem mobilisering där extremistiska grupper gjort sig mer synliga, spridit propaganda och manat till samt utfört attacker mot bland annat flyktingar. Denna utveckling ger upphov till rädsla och kan ha en polariserande effekt på samhället. Enligt den nationella SOM-undersökningen från 2015 anger 48 % av de som svarat på enkäten att de är mycket oroad för terrorism i framtiden och 41 procent att de är mycket oroliga för ökad rasism och lika många för ökad politisk extremism.

Regeringens bedömning är att våldet som extremistiska grupper använder och legitimerar som en politisk metod utmanar och hotar det demokratiska samhället. Utvecklingen väcker även frågor hos barn i Sverige, inte minst hos barn vars närstående har varit involverade i våldsbejakande extremism, som bor i områden där rekrytering till våldsbejakande extremistiska grupperingar förekommer eller där våldsbejakande extremistiska grupper eller individer genomför aktioner eller begår brott.

Säkerhetspolisen bedömer att ungefär 300 personer från Sverige har rest till våldsbejakande islamistiska grupperingar i Syrien och Irak. Flera av dessa individer har tagit med sina barn. När dessa barn återvänder till Sverige kan de bära med sig traumatiska minnen och upplevelser. Sverige har ratificerat FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) och det fakultativa protokollet vid indragning

av barn i väpnade konflikter som stadgar att barnets grundläggande rättigheter gäller även i en väpnad konflikt. Genom konventionen och det fakultativa protokollet har Sverige förbundit sig att vidta alla genomförbara åtgärder för att barn bl.a. inte ska rekryteras till eller användas i väpnade konflikter samt att barn ska ges stöd för rehabilitering och återanpassning i samhället.

Säkerhetspolisen bedömer vidare att ett hundratal individer inom de vänsterextremistiska respektive de högerextremistiska miljöerna har avsikt eller förmåga att begå politiskt motiverade brott. I samband med demonstrationer och ordningsstörningar kan också fler personer mobiliseras. En stor del av de individer som är aktiva i dessa miljöer och begår politiskt motiverade brott är tonåringar. Barn kan också bli indirekt berörda av våldsbejakande extremism genom att en förälder är aktiv inom en miljö.

Regeringen anser att det är viktigt att personal som jobbar med flickor och pojkar, unga kvinnor och unga män har kunskap om på vilket sätt barn och ungdomar påverkas av våldsbejakande extremism och terrorism. Det är av stor vikt att vuxna kan prata med barn om dessa frågor och att de barn som direkt eller indirekt berörs får stöd och hjälp. Regeringen anser att bland annat uppdraget till Barnombudsmannen är en viktig del för att vidareutveckla och fördjupa det förebyggande arbetet ytterligare i syfte att skapa mer träffsäkra åtgärder mot våldsbejakande extremism och terrorism.

Nedan ges en mycket kort introduktion till vad kunskapsöversikten i huvudsak berör för områden. Avsnittet börjar med att beskriva kunskapsöversiktens resultat när det gäller forskning om barn som berörs av våldsbejakande extremism. Därefter presenteras några centrala begrepp som diskuteras i kunskapsöversikten.

2.1 Om kunskapsöversikten

I kunskapsöversikten presenteras forskning och kunskap om svenska och internationella förhållanden vad gäller barn (0–18 år) som direkt eller indirekt berörs av våldsbejakande islamistisk extremism, våldsbejakande högerextremism och våldsbejakande vänsterextremism. I kunskapsöversikten finns ett särskilt fokus på att pojkar och flickor kan ges olika position och påverkas olika av att involveras direkt eller indirekt i våldsbejakande extremistiska miljöer. Utifrån ett jämställdhetsperspektiv är ambitionen att i såväl kunskapsöversikten som den barnrättsliga analysen diskutera hur skillnader mellan kön beskrivs i de olika avsnitten.

Sammanfattningsvis visar kunskapsöversikten att det är svårt att finna studier som tar barns eget perspektiv och som empiriskt studerar barns erfarenheter av och uppfattningar om extremism och terrorism.⁶ Det är också väldigt sällsynt att studier som berör barns förståelse av krig och fred utförs i områden där politiskt våld är en del av vardagen.⁷

Barn som lever i extremismens och terrorismens närhet kan påverkas både direkt och indirekt av det våld som förekommer i dessa miljöer. Mot bakgrund av det är det enligt rapportförfattaren anmärkningsvärt att det råder brist på empirisk forskning. Hon lyfter även att det är anmärkningsvärt att så få studier genomförts med barn som informanter för att öka kunskapen om barns psykiska hälsa och utveckling i samhällen där det finns krig, extremism och terror.

Det finns också få studier som fokuserar på barns erfarenheter av att uppleva det som i kunskapsöversikten kallas passiv terrorism. Det kan handla om att någon närstående till barnet drabbas, men också om att

barnet exponeras genom medias nyhetsrapportering eller vuxnas samtal och oro.⁸ Barn som betraktar terrorism på avstånd har helt enkelt andra erfarenheter än barn som direkt berörs av det.

Det finns dock några studier där barns erfarenheter tas tillvara. Det finns till exempel en del studier där forskare intervjuat ungdomar som lämnat en extremistisk organisation, så kallade retrospektiva erfarenheter. Det finns också exempel på enkätstudier som inkluderar barn.

En del internationell forskning om barn bygger på intervjuer med föräldrar till barn som varit närvarande vid bombdåd eller gisslantagna vid terrorattentat på skolor, eller intervjuer med mammor i familjer där pappan häktats som misstänkt för terrorhandlingar. Dessa studier har ett vuxet barnperspektiv, men inte barns egna perspektiv. Familjen är viktig på flera sätt i barnens liv och kan innefatta både möjligheter och risker för barn som växer upp i extremismens och terrorismens skugga. Dessvärre saknas även i stort sett forskning om familjer och närståendes erfarenhet och roller.

I kunskapsöversikten adresseras forskningsetiska aspekter av att involvera barn i forskning.⁹ En aspekt handlar om att väga värdet av kunskapstillskottet emot dess möjliga skada för individen när man involverar barn i forskning. Barn kan till exempel uppleva frågorna som obekväma eller påminna barnen om svåra händelser och minnen på ett sätt som i värsta fall retraumatiserar barnen, särskilt om de som genomför studien inte är välinformerade och utbildade i att hantera sådana frågor tillsammans med barn. Å andra sidan anges att för att kunna utveckla stöd till barn som upplevt till exempel våldsbejakande

⁶ Barn och unga som involveras i våldsbejakande extremism. En kunskapsöversikt om barn inom höger- vänster- och islamistisk extremism. (Kunskapsöversikten) Barnombudsmannen 2018, avsnitt 1.3.3 Barn som respondenter

⁷ A.a.

⁸ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.3.1 Posttraumatiskt stressyndrom

⁹ Kunskapsöversikten, avsnitt 1.3.4 Etiska utmaningar i forskning med barn

extremism och utvärdera betydelsen av sådant stöd behövs kunskap om barns upplevelser. Annars kan vi inte fullt ut förstå deras reaktioner och handlingar eller veta vad som hjälper, förebygger eller faktiskt skadar dem ännu mer.

En annan forskningsetisk aspekt som tas upp handlar om barn och vårdnadshavares samtycke till att delta i forskning.¹⁰ Det kan finnas svårigheter att få tillgång till familjers och familjemedlemmars erfarenheter av att befinna sig i närheten av våldsextremism eller terrorism. Anledningen kan vara att vuxna tenderar att vilja skydda sina barn mot ytterligare påfrestningar. Familjerna kan också ha låg tilltro till främlingar eller personer med myndighetsstatus och kan därför välja att inte vilja delta i forskning. Därför kan det vara svårt att få samtycke att observera eller intervjua barn som utsatts för svåra händelser. Forskningen lyfter fram att barns rätt till skydd från negativa konsekvenser av att delta i forskningen behöver beaktas, samtidigt som barns rätt till delaktighet och rätt till integritet, till exempel att prata fritt utan hänsyn till föräldrarnas mening, på samma sätt ska tas på allvar. Slutligen betonas att om vi har en genuin vilja att förstå barns erfarenheter och vardag måste vi vara beredda att ta del av deras värld på deras premisser och behandla dem som experter på sitt eget liv.¹¹

Trots ovan nämnda brister i forskningen om barns erfarenheter av och uppfattningar om våldsbejakande extremism, är detta ändå en unik kunskapsöversikt utifrån att den tar sin utgångspunkt i ett barnperspektiv på forskningen som finns. I den föreliggande analysen lägger

Barnombudsmannen till ett barnrättsperspektiv. Kunskapsöversikten redogör för den forskning om barns egna erfarenheter som kunnat hittas och kompletterats med forskning om vuxnas perspektiv på barn i dessa miljöer. Genomgången visar på att ytterligare forskning om barn och unga som involveras i våldsbejakande extremism behövs för att kunna förebygga och stötta de barn och unga som berörs på ett positivt och effektivt sätt.

2.2 Definitioner

Våldsbejakande extremism kan definieras som olika ideologier som bejaktar och legitimerar våld som medel för att förverkliga extrema ideologiska åsikter och idéer där terrorism är en metod som används av våldsbejakande extremistiska grupperingar och individer.¹²

I kunskapsöversikten konstateras att när våldsextremistiska grupperingar beskrivs i svenska sammanhang och i säkerhetspolitiska riskbedömningar av läget i Norden, adresseras främst tre politiskt eller religiöst motiverade grupperingar: vit-makt miljö eller våldsbejakande högerextremism, våldsbejakande islamistisk miljö samt delar av den autonoma miljön eller våldsbejakande vänsterextremism.¹³ De tre miljöerna eller grupperingarna beskrivs i tre separata delar i kunskapsöversikten, men översikten innefattar också en diskussion om vilka skillnader och likheter som framkommer kring de tre miljöerna.

Gemensamt för de tre grupperingarna är att de på olika vis underkänner samtida former för demokrati och demokratiska system. Carlsson¹⁴ sammanfattar de olika grupperingarnas missnöje enligt följande:

¹⁰ A.a.

¹¹ Kunskapsöversikten, avsnitt 1.3.5 Reflektioner över barnet i forskningen

¹² Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism, Nationell strategi mot våldsbejakande extremism, 2016, s 7.

I kunskapsöversikten anges en lite annan definition: Våldsbejakande extremism relateras till grupperingar

som förespråkar eller är villiga att använda våld för att uppnå förändring. Motiven för extremism beskrivs som missnöje med rådande samhällsförhållanden, politiska eller religiösa motiv eller ideologiska åsikter och idéer.

¹³ Kunskapsöversikten, avsnitt 1.2.1.

Våldsbejakande/våldsutövande extremism.

¹⁴ Carlsson. Christoffer, Att lämna våldsbejakande extremism – En kunskapsöversikt,

”Den autonoma miljön, menar förenklat uttryckt, att dagens demokrati upprätthåller kapitalismens förtryck, och att den representativa demokratin inte är representativ alls, utan främst tjänar och reproducerar existerande maktförhållanden. Vit makt-miljön, å andra sidan, förkastar demokratin som styrelseskick helt och hållet och ser ett auktoritärt styrande som enda vägen till det idealsamhälle de eftersträvar. Också i de våldsbejakande islamistiska miljöerna förkastas demokratin som styrelseskick och rättsapparatusens legitimitet: rättssamhället ska enligt ideologin istället styras genom de religiösa lagar som ligger i linje med den egna tolkningen av islam.”
(Carlsson 2016, s. 15)

Den typiske ”våldsbejakande extremisten” beskrivs i kunskapsöversikten som en individ som på olika vis kan anses hota den demokratiska samhällsordning vi ansluter oss till. Det är en individ som, genom att ansluta sig till våldsbejakande grupperingar, accepterar våld som ett medel för att destabilisera och störa rådande strukturer i samhället som exempelvis hot, otillåten påverkan och våldshandlingar mot förtroendevalda, myndighetspersoner och mot en allmänhet som utsätts för våld på grundval av kategoriseringar som etnicitet, religions-tillhörighet eller sexuell läggning.¹⁵ Den ”typiske” extremisten beskrivs som en ung vuxen man, inte i första hand som barn eller ungdomar. Det gör att forskningen i stort fokuserar på vuxna och inte på barn och unga.

I beskrivningar av våldsbejakande extremism finns ofta även kopplingar eller beskrivningar av terrorism.

Institutet för framtidsstudier, Forskningsrapport 2016/1, 2016, sid. 15.

¹⁵ Kunskapsöversikten, avsnitt 1.2.1.

Våldsbejakande/våldsutövande extremism.

¹⁶ Lagen (2003:148) om straff för terroristbrott, 2 §; I kunskapsöversikten anges en lite annan definition: Terrorism handlar om illegitimt bruk av våld för att nå olika mål. Vissa definitioner menar att terrorism alltid inkluderar politiska mål medan andra hävdar att kriminella grupperingar också kan använda sig av terrorism som metod för att nå sina mål. I

Terrorism kan definieras på olika sätt och det saknas idag en gemensam definition. I lagen (2003:148) om straff för terroristbrott definieras terroristbrott som en gärning som allvarligt kan skada en stat eller en mellanstatlig organisation och där avsikten är att injaga allvarlig fruktan hos en befolkning eller befolkningsgrupp, otillbörligen tvinga offentliga organ eller en mellanstatlig organisation att vidta eller att avstå från att vidta en åtgärd, eller allvarligt destabilisera eller förstöra grundläggande politiska, konstitutionella, ekonomiska eller sociala strukturer i en stat eller i en mellanstatlig organisation.¹⁶

Effekterna av terrorism liknar dem som vanligen blir konsekvenserna när katastrofer, våld och våldsamma händelser drabbar människor och samhällen. Terrorattentat kombinerar dock två psykologiskt kraftfulla karaktäristiska: oförutsägbarhet och intention. Terrorattentat är således designade av människor i syfte att döda, skada och injaga rädsla bland oskyldiga.¹⁷

2.3 Radikalisering

Radikalisering kan definieras som en process där individer introduceras till ett öppet ideologiskt budskap och trossystem, vilket uppmuntrar till rörelse från moderata idéer i mittfåran mot extrema åsikter.¹⁸

I forskningen har olika riskfaktorer identifierats, för att förklara varför vissa riskerar att radikaliseras och involveras i våldsbejakande extremism. Ofta förs resonemanget i termer av push- respektive pull-faktorer, eller driv- eller dragningskrafter som utgångspunkt för radikalisering. Drivkrafter är förhållanden hos

kunskapsöversikten används främst den definition som FN:s tidigare generalsekreterare Kofi Annan gjorde 2004 av terrorism, som en ”handling som syftar till att döda eller allvarligt skada civila eller icke stridande, med avsikt att skrämja befolkning eller utöva tvång på en regering eller en internationell organisation”. Kunskapsöversikten, avsnitt 1.2.4. Terrorism.

¹⁷ Kunskapsöversikten, avsnitt 1.2.4. Terrorism.

¹⁸ Säkerhetspolisen, Våldsbejakande islamistisk extremism i Sverige, 2010, sid. 9

personen eller i den egna livssituationen och dragningskrafter är förhållanden eller aspekter av gruppen eller den ideologiska miljön, som får individen att röra sig mot den.¹⁹

Den svenska säkerhetspolisen radar upp (push-)faktorer som: upplevda orättvisor, upplevt förtryck, identitetssökande meningsökande, destruktiva familjeförhållanden, personliga trauman och tragedier, våldsfascination, viljan att göra skillnad och frustration över bristande resultat vid försök att använda demokratiska parlamentariska vägar vilka beskrivs vara faktorer som kan knuffa individer mot extremistiska miljöer.²⁰ Tilldragande (pull-)faktorer definieras som utsikten till makt och kontroll, status i gruppen, social gemenskap, vänskap, tillhörighet, meningsfullhet, tydliga levnadsregler, attraktiva ideologiska argument, lojalitet, övertygelse om att företräda det goda och bekämpa det onda samt äventyrskänsla.²¹ Faktorerna isolerade eller var för sig är förstås inte determinerande för radikalisering men individer som vuxit upp under förhållanden där de ständigt utsätts för negativa händelser blir mer mottagliga för tilldragande faktorer i kriminella eller våldsextremistiska miljöer.²²

Forskningen ifrågasätter dock om beskrivningen av vilka pojkar och män som ansluter sig till de extremistiska miljöer stämmer överens med risk- eller pullfaktorer för flickor och kvinnor.²³ Oavsett vilken av miljöerna som en individ ansluter sig till eller lever inom, finns det ideal och föreställningar om hur pojkar, flickor, män och kvinnor skall vara. Dessa

föreställningar inverkar på hur individer förstår, formar och tänker om sin omgivning. I kunskapsöversikten framkommer att de islamistiska och högerextrema miljöerna präglas av konservativa familjeideal.²⁴ Inom den vänsterextremistiska miljön är värderingarna helt i motsats till de konservativa idealen. Istället bygger ideologin på jämställdhetsmål, feministiska ideal och aktivism mot främlingsfientlighet/homofobi.²⁵ Därtill finns indikationer på att riskfaktorer för pojkar och flickor skiljer sig något åt, samt att flickor och pojkar hanterar våldsutövande extremism, terror och katastrofer på olika vis.

Demografiska, svenska studier och myndighetsrapporter visar att individer som rekryteras till våldsextremistiska grupperingar kommer från miljöer som karaktäriseras av hög våldsanvändning så som socialt utsatta förortsområden eller på mindre orter med utpräglad maskulin kultur.²⁶ Ett utsatt område definieras av polisen som ett geografiskt avgränsat område där läget enligt polisen anses vara allvarligt. I särskilt utsatta områden anses läget vara akut.²⁷ Området kännetecknas av en allmän obenägenhet att delta i rättsprocessen och de kan förekomma systematiska hot och våld mot vittnen, målsägare och anmälare. Situationen innebär att det är svårt för polisen att fullfölja sitt uppdrag. Området inbegriper även i viss mån parallella samhällsstrukturer, extremism, personer som reser iväg för att delta i strid i konfliktområden och en hög koncentration av kriminella.

¹⁹ Carlsson, Christoffer, Att lämna våldsbejakande extremism – En kunskapsöversikt. Institutet för framtidsstudier, Forskningsrapport 2016/1, 2016, sid 30-31.

²⁰ Kunskapsöversikten, avsnitt 1.2.2 Radikalisering

²¹ Kunskapsöversikten, avsnitt 1.2.2. Radikalisering.

²² Kunskapsöversikten, avsnitt 1.2.2. Radikalisering

²³ Kunskapsöversikten, avsnitt 3.1.4. Kvinnor och flickor som reser.

²⁴ Kunskapsöversikten, avsnitt 3.1.4 Kvinnor och flickor som reser samt avsnitt 4.2.1. Högerextremism ett pojkeproblem?

²⁵ Kunskapsöversikten, avsnitt 5.2. Barnets position.

²⁶ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.3.2 Pojkar och flickor, 2.7 Attityder och hållningar till våldsbejakande extremism bland ungdomar samt Brå och Säpo, 2009; Forkby & Turner 2016; Sarnecki 2017.

²⁷ Polismyndigheten, Utsatta områden – Social ordning, kriminell struktur och utmaningar för Polisen, 2016, sid. 10.

Deradikalisering – att lämna våldsbejakande extremism

Deradikalisering handlar om att sluta med utövandet av våld eller att lämna en våldsam gruppering. Nedan beskrivs olika situationer och villkor för när barn och unga lämnar de respektive våldsextremistiska miljöerna.

2.4 Hur barn berörs av våldsbejakande extremism

Barn som utsätts för våld och terrorism kan drabbas på en mängd olika sätt, vilket i sin tur får varierande konsekvenser. Ibland påverkas de på flera sätt på en och samma gång. Övergripande beskriver kunskapsöversikten att barn kan vara:

1. Direkta offer för våld
2. Indirekta offer för våld (som en konsekvens av hur våld påverkar närstående, eller att barn betraktar våld, krig och terror på avstånd).
3. Förövare eller utövare av våld²⁸

2.4.1 Barn som direkta offer för våld

Internationellt sett framgår det av kunskapsöversikten att barn allt oftare görs till måltavlor i krig och terrorism.²⁹ Det signalerar ett utökande av terrorns gränser för att hålla människor i osäkerhet och skräck. I ett internationellt perspektiv har barn levt med terrorism (och folkmord) länge. I kunskapsöversikten ligger fokus på samtida händelser i Sverige eller Norden, men det finns även exempel och studier från tidigare och från internationella platser och skeenden. Extrema våldshändelser sker dock även i Sverige och andra länder där det inte pågår krig. Barn kan även här uppleva upplopp, stenkastning och terrorattacker, vilket kan påverka barnens känsla av trygghet.

2.4.2 Barn som indirekta offer för våld

Våldsbejakande extremism och terrorism har starka konnotationer med konflikt och krig världen över. En stor andel av världens barn i vår samtid lever i områden där krig och konflikter med religiöst, politiskt eller ideologiskt orienterade motiv pågår och där terrorhandlingar präglar deras vardag.³⁰ Barn i krig och väpnad konflikt ingår inte i kunskapsöversiktens fråge-ställning men kunskapsöversikten inbegriper även en del aspekter av barn i krig. Vi vet att människor kommer till Sverige från stridigheter från exempelvis Syrien. Institutioner i samhället, som till exempel socialtjänst, får då ansvar för att ge stöd till barn som har erfarenheter som de professionella själva kan ha svårt att relatera till på grund av bristande kunskap och erfarenheter.

Barn kan även bli utsatta som en konsekvens av hur våld påverkar närstående vuxna. Det kan handla om föräldrar som har erfarenhet av hot, våld, terrorism eller krig som påverkar deras omvårdnadsförmåga³¹

Barn kan även uppleva "passiv terrorism". Det kan handla om att barnet exponeras genom medias nyhetsrapportering eller vuxnas samtal och oro för terrorhot, terrorism och hur samhället skall skyddas.³²

2.4.3 Förövare eller våldsutövare

Barn och unga kan vara de som utför våldet och betraktas då som förövare av politiskt och religiöst motiverat våld. Det kan handla om att barn och unga upp-manar till och deltar i stenkastning, miss-handel och i vissa fall mord.³³ De kan även stötta och involveras i krig genom att vara kurirer, predikanter eller spioner men också att de används i väpnade strider som soldater, bödlar eller att utföra självmordsattacker. En del barn tvingas in i våldsutövandet,

²⁸ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.1. Barnets samtida position

²⁹ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.1. Barnets samtida position.

³⁰ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.1. Barnets samtida position.

³¹ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.1. Barnets samtida position.

³² Kunskapsöversikten, avsnitt 2.4.2. "Passiv terrorism".

³³ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.2. Barn som offer eller förövare.

andra anmäler sig frivilligt även om det kan vara svårt att avgöra skillnaden mellan dem båda. Deltagande i våldsutövande eller krig och konflikter är en aktiv gärning. Vare sig deltagandet är frivilligt eller inte till att börja med, beskrivs i forskningen att ideologin bakom gärningarna tenderar att internaliseras och barnet växer in i sin lojalitet för att sedan transformeras till ”krigare” för gruppen.³⁴

I kunskapsöversikten framgår att flickor och pojkar får olika konkreta uppgifter inom islamistisk och högerextrema miljöerna, där flickornas uppgifter karaktäriseras av omsorg, moderskap och kvinnlig underordning, medan kampen och våldsutövandet främst är pojkarnas uppgift.³⁵ Den vänsterextrema miljön attraherar fler kvinnor än islamistisk extremism och högerextremism, men när det kommer till våldsutövandet är det främst pojkar och män som ägnar sig åt skadegörelse, våld och olaga hot i alla miljöerna.³⁶

2.5 Barns reaktioner på extremt våld

I kunskapsöversikten framgår tre huvuddrag när det gäller barns reaktioner på långvarigt och extremt våld. Dessa kan betecknas som rädsla, aggression och desensibilisering.³⁷ Rädsla kan paralysera

och inverka negativt på den känslomässiga utvecklingen och måendet. Aggressivitet och aggressivt beteende förekommer hos barn och unga som utsatts för våld på olika sätt, då de ofta uppvisar förändrade attityder och värderingar i fråga om att förespråka och acceptera våld och aggressivitet som ett sätt att lösa konflikter. Det finns indikationer på att de som utsatts för ökade grader av våld desensibiliseras, det vill säga de minskar sin känslighet för vad som är våldsamt och sin villighet att bruka våld eller acceptansen för våld generellt.³⁸ Forskningen visar också på att flickors och pojkars reaktioner på våld delvis skiljer sig åt.³⁹

I studier om barns erfarenheter av möten med terrorism och extremism är graden av påverkan en fråga om en interaktion mellan risk och resiliens. Även yttre faktorer som sociala nätverk, boende, stödfunktioner och grader av uppfattad normalitet spelar in för hur barn erfar våld, extremism och terrorism.⁴⁰ Internationella studier har visat att barn upplever mindre negativa konsekvenser av våld och terror om de har en relativt välordnad vardag, deras skolgång fortgår någorlunda regelbundet och deras föräldrar fortsätter arbeta, samt att statens infrastruktur och ekonomi är någorlunda stabil.⁴¹

³⁴ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.2 Barn som offer eller förövare.

³⁵ Kunskapsöversikten, avsnitt 3.1.4. Kvinnor som reser samt 4.2.1 Högerextremism ett pojkbarn?

³⁶ Kunskapsöversikten, avsnitt 5.2. Barnets position.

³⁷ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.3. Barns reaktioner på extremt våld.

³⁸ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.3. Barns reaktioner på extremt våld.

³⁹ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.3.2 Pojkar och flickor

⁴⁰ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.5.1. Risk och resiliens.

⁴¹ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.5.1. Risk och resiliens.

DEL 2. Barnombudsmannens analys

I följande fyra kapitel presenteras Barnombudsmannens barnrättsliga analys av resultaten i kunskapsöversikten. Syftet med dessa delar är att belysa och problematisera vad samhället behöver göra för att säkerställa att barn och unga som på olika sätt är berörda av våldsbejakande extremism får sina rättigheter tillgodosedda och för att förebygga att barn far illa. I analysen diskuteras de olika avsnitten som återkommer i kunskapsöversiktens beskrivning av de tre miljöerna:

Kapitel 3 handlar om barn som riskerar att involveras i våldsbejakande extremism.

Kapitel 4 handlar om barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande extremism, det vill säga vad de faktiskt gör när de deltar.

Kapitel 5 tar upp när barn utsätts för extremt våld.

Kapitel 6 handlar om stöd och prevention till barn som berörs eller riskerar att bli involverade i någon form av våldsbejakande extremism.

Alla resultat från kunskapsöversikten diskuteras inte. I den barnrättsliga analysen ligger tyngdpunkten på de studier som på något sätt lyfter barns erfarenheter av våldsbejakande extremism. I den mån det är möjligt kompletteras kunskapsöversikten med barnens röster från Barnombudsmannens rapport. Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism. Analysen görs med utgångspunkt i barnkonventionen och svensk lag. Till stöd för analysen används Barnrättskommitténs allmänna kommentarer och rekommendationer till Sverige, samt andra barnrättsliga analyser.

Barnkonventionen

Rättigheterna enligt barnkonventionen och andra instrument om mänskliga rättigheter hänger samman i en helhet och ska tolkas i förhållande till varandra. Vi vill ändå lyfta fram ett antal artiklar som vi menar är av särskild betydelse för att förstå och sätta in forskningen i en barnrättslig kontext. Dessa artiklar får därmed betydelse för hur barnkonventionen i övrigt ska användas när det kommer till statens ansvar för att säkerställa grundläggande mänskliga rättigheter för barn som involveras i våldsbejakande extremism.

Barnkonventionens grundprinciper

Artikel 2 understryker alla barns lika värde och rättigheter. Alla barn som befinner sig i ett land som har antagit barnkonventionen ska få sina rättigheter tillgodosedda utan åtskillnad. Ingen får diskrimineras.

Artikel 3 anger att det är barnets bästa som ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barnet. Vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall och hänsyn ska då tas till barnets egen åsikt och erfarenhet.

Artikel 6 handlar om varje barns rätt till liv, överlevnad och utveckling. Ordet "utveckling" ska tolkas som ett helhetsbegrepp som omfattar inte enbart barnets fysiska hälsa, utan också barnets andliga, moraliska, psykiska och sociala utveckling.²³ Artikel 6 innebär därmed ett krav på medlemsstaterna att skapa förutsättningar för varje barn att växa upp under förhållanden som främjar hans eller hennes möjligheter att nå sin fulla potential.

Artikel 12 lyfter fram barnets rätt till delaktighet genom att bilda och uttrycka sina åsikter och få dem beaktade i alla frågor som berör barnet. När åsikterna beaktas ska hänsyn tas till barnets ålder och mognad.

Särskilt viktiga artiklar för barn som involveras i våldsbejakande islamistisk extremism

Artikel 5 och 18 anger att det är barnets föräldrar som har det primära ansvaret för barnets uppfostran och utveckling liksom för att ge barnet vägledning och råd när barnet utövar sina rättigheter enligt konventionen, men att staten ska ge föräldrarna lämpligt bistånd när de fullgör detta ansvar.

Artikel 7, 8 och 30 slår på olika sätt fast barnets rätt till identitet. Barnet har enligt dessa artiklar bland annat rätt till vetskap om sitt ursprung, rätt till medborgarskap, namn och släktförhållanden samt rätt till sin kultur, sin religion och sitt språk.

Artikel 13 handlar om barnets rätt till yttrandefrihet och anger att barnet har frihet att söka, motta och sprida information och tankar av alla slag. Yttrandefriheten utgör en av de mest grundläggande fri-och rättigheterna i ett demokratiskt samhälle och möjligheten för barnet att fullt ut kunna utöva denna rättighet spelar en viktig roll för hans eller hennes utveckling mot att bli en demokratisk samhällsmedborgare. Artikel 14 lyfter fram barnets rätt till religionsfrihet, tankefrihet och samvetsfrihet. Denna rätt innebär bland annat att barnet har rätt att bekänna sig till eller anta en religion efter eget val, samt frihet att ensam eller i gemenskap med andra utöva sin religion genom undervisning, andaktsutövning, gudstjänst och religiösa sedvänjor.

Artikel 19 betonar barnets rätt till frihet från alla former av våld. Genom formuleringen ”alla former av våld” tar artikel 19 en bred ansats och innefattar därmed såväl direkt, fysiskt våld som mer indirekt, strukturellt våld.

Artikel 29 handlar om utbildningens mål och slår fast att barnets utbildning bland annat ska syfta till att utveckla barnets respekt för mänskliga rättigheter samt förbereda barnet för ett ansvarsfullt liv i ett fritt samhälle i en anda av förståelse, fred, tolerans, jämlikhet mellan könen och vänskap mellan alla folk, etniska, nationella och religiösa grupper.

Artikel 37 säger att inget barn får utsättas för tortyr, annan grym behandling eller bestraffning eller dödsstraff. Frihetsberövande av ett barn ska ske i enlighet med lag och får endast användas som en sista utväg och för kortast lämpliga tid.

Artikel 39 säger att barn som – både som offer och förövare – har upplevt till exempel utnyttjande, övergrepp eller väpnad konflikt, har rätt till fysisk och psykisk rehabilitering.

Artikel 40 säger att ett barn som är anklagat för brott eller har blivit dömt för en straffbar handling har rätt att behandlas rättvist och bra.

3. Barn som riskerar att involveras i våldsbejakande extremism

Ett återkommande tema i kunskapsöversikten är riskfaktorer, även kallade push- och pull-faktorer, för att unga ska involveras i eller rekryteras till olika former av våldsbejakande extremism. Processerna som leder fram till att en person involveras i dessa miljöer utgår från omständigheter på såväl individ- som samhällsnivå. Många gånger handlar det om en mångfacetterad problematik på båda nivåerna. Kunskapsöversikten tar upp utanförskap och marginalisering, engagemang för religion och politik samt positiva attityder till våld. Eller med andra ord: tillhörighet och identitetsskapande processer. I kunskapsöversikten framkommer även skillnader ur köns- och jämställdhetsperspektiv. Alla dessa samverkande teman återkommer också i barnens berättelser i Barnombudsmannens tidigare rapport⁴² om våldsbejakande islamistisk extremism.

I detta avsnitt diskuterar vi barns rättigheter när det gäller identitet, uppväxtvillkor, utanförskap, religion och politisk åskådning. Sist tar vi även upp avsaknad av eller förlorat medborgarskap, något som kan bli en konsekvens av föräldrars involvering i extremism och som påverkar barns uppväxtvillkor och rättigheter.

3.1 Identitetsskapande processer och utsatta uppväxtvillkor

Kunskapsöversikten tar upp *utanförskap* och *marginalisering* som riskfaktorer för att involveras i våldsbejakande extremism.⁴³ Enligt forskningen kan dessa två faktorer finnas på en *samhällelig* och/eller en *individuell* nivå.⁴⁴

3.1.1 Utsatthet på samhällelig nivå

På en strukturell *samhällelig nivå* kan boende i ett socialt utsatt område leda till att barn och unga känner sig exkluderade och diskriminerade. I kunskapsöversikten framkommer detta tydligast som riskfaktor för våldsbejakande islamistisk- och våldsbejakande högerextremism.⁴⁵ Forskning visar att extrema grupper rekryterar från miljöer där våld och kriminalitet är vanligt.⁴⁶ Det är även vanligt att unga personer som rekryterats främst till

islamistiskt- eller i högerextrema miljöer växt upp i familjer där föräldrarna har låg inkomst och låg utbildningsnivå.⁴⁷

Forskning beskriver att en del ungdomar inom både höger- och vänsterextrema miljön har vuxit upp inom miljöer som bidrar till förståelsen av samhället som dikotomt uppdelat mellan "vi" och "dem", även om uppdelningen vilka som räknas som "vi" respektive "dem" skiljer sig åt mellan miljöerna.⁴⁸

Även i barnens berättelser i Barnombudsmannens tidigare rapport om våldsbejakande islamistisk extremism beskrivs utanförskap och sökande efter tillhörighet som förklaringar till att barn och unga involveras.⁴⁹ Barnen beskriver att segregationen och utanförskapet i utsatta och särskilt utsatta områden påverkar deras framtidstro och synen på möjligheterna till utbildning och jobb. Enligt barnen leder

⁴² Barnombudsmannen. Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism. 2018

⁴³ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.7. Attityder och hållningar till våldsextremism bland ungdomar.

⁴⁴ Schils, Nele, Understanding How and Why Young People Enter Radical or Violent Extremist Groups, i International Journal of Conflict and Violence, Vol.11 No 2, 2017.

⁴⁵ Kunskapsöversikten, avsnitt 3.2.2. Rekrytering till IS och avsnitt 4.2.2. Högerextremistisk anslutning.

⁴⁶ Sarnecki, Jerzy, Från traditionell till ideologiskt motiverad brottslighet, i Våldsbejakande extremism: En forskarantologi av Utredningen En nationell samordnare för att värna demokratin mot våldsbejakande extremism (SOU 2017:67), sid 84.

⁴⁷ Kunskapsöversikten, avsnitt 4.2.2.2. Social tillhörighet och auktoritarism och avsnitt 2.2. Barn som offer eller förövare.

⁴⁸ Kunskapsöversikten, avsnitt 5.2. Barnets position och 4.2.2.4 Individuell och kollektiv bestraffning.

⁴⁹ Barnombudsmannen. Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism. 2018, s. 17

detta till att de söker tillhörighet i alternativa, och många gånger destruktiva, miljöer såsom kriminella gäng och våldsbejakande islamistisk extremism.⁵⁰

Något som kunskapsöversikten tar upp som gemensamt för alla tre extremistiska miljöerna är att de unga som visar positiva attityder till tankar som finns inom dessa miljöer visar ett missnöje med samhällets varande och en misstro mot myndigheter och myndighetspersoner.⁵¹

FN:s kommitté för barnets rättigheter (FN:s barnrättskommitté) är tydlig med att rätten till liv och utveckling, artikel 6, är en av barnkonventionens grundprinciper. Begreppet utveckling ska tolkas i dess vidaste bemärkelse, vilket omfattar barnets fysiska, mentala, andliga, moraliska, psykologiska och sociala utveckling.⁵² Rätten till utveckling är starkt beroende av att även andra rättigheter i konventionen förverkligas. Det kan handla om rätten att skyddas från våld, rätten till icke-diskriminering, utbildning, lek, vila och fritid och att fritt kunna utöva och få stöd och vägledning i sin rätt till yttrande-, tanke-, åsikts- och religionsfrihet. Känslan av utanförskap och marginaliseringen som beskrivs i både kunskapsöversikten och Barnombudsmannens rapport kan innebära att Sverige brister i att tillgodose barnets rätt till utveckling enligt barnkonventionen.

FN:s barnrättskommitté betonar att barn och ungas utveckling påverkas kraftigt av den miljö de lever i.⁵³ Artikel 2 i barnkonventionen slår fast att rättigheterna i konventionen ska tillförsäkras varje barn i Sverige utan åtskillnad av något slag. FN:s barnrättskommitté har tidigare riktat kritik mot Sverige med anledning av skillnader i

hur barnkonventionen genomförs i olika landsting och kommuner, vilket leder till att barns tillgång till stöd och tjänster inte är likvärdig.⁵⁴

FN:s barnrättskommitté har uttryckt att vissa grupper av ungdomar kan vara särskilt utsatta och riskera att få sina rättigheter kränkta, exempelvis genom diskriminering och social exkludering.⁵⁵ Enligt kommittén bör alla åtgärder ta hänsyn till överlappande rättighetsinskränkningar och de stärkta negativa effekter det har på barn och unga som drabbas.

Även om det inte tas upp i kunskapsöversikten så kan det vara viktigt att påpeka att även yngre barn som bor i utsatta områden kan drabbas av diskriminering och social exkludering. FN:s barnrättskommitté har uttalat att de yngre barnens rätt till fritid och lek kan försvåras genom brist på trygga miljöer. Det gäller särskilt i många stadsmiljöer, där olika sorters faror skapar en riskfylld miljö för yngre barn.⁵⁶

3.1.2 Utsatthet på individuell nivå

Risikfaktorer som utanförskap och marginalisering på en *individuell nivå* kan handla om barn och unga som har en svag förankring i skolan, en negativ framtidssyn och som upplever utsatthet i sin familj. I kunskapsöversikten beskrivs detta tydligast för unga som involverats i högerextrema miljöer, men nämns även för de andra miljöerna. En skandinavisk studie med pojkar som hoppat av nynazistiska organisationer visar att de allra flesta har erfarenheter av mobbing och dåliga relationer i hemmet, och i en norsk studie berättar ungdomar om alkoholism, droger,

⁵⁰ Barnombudsmannen. Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism. 2018, s. 18

⁵¹ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.7. Attityder och hållningar till våldsextremism bland ungdomar.

⁵² FN:s barnrättskommitté Allmänna kommentar nr 5: Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter, 2003, punkt 12.

⁵³ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 4: Ungdomars hälsa och utveckling inom ramen för konventionen om barnets rättigheter, 2003, punkt 14 ff.

⁵⁴ FN:s barnrättskommitté, Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport, 2015, punkt 11.

⁵⁵ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 20, Om genomförandet av barnets rättigheter under ungdomsåren, 2016, punkt 26.

⁵⁶ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 7, Genomförandet av barnets rättigheter under tidig barndom, 2005, punkt 34

psykiatriska problem och våld i familjen.⁵⁷ Andra studier visar att upprepat skolk och akademiska misslyckanden är vanliga hos individer som anslutit sig till våldsbejakande högerextremistiska miljöer.⁵⁸

Barnens berättelser i Barnombudsmannens rapport om barn med erfarenhet av våldsbejakande islamistisk extremism beskriver en känsla av utanförskap, negativ framtidssyn och närvaro av våld och kriminalitet.⁵⁹ Några barn säger just att orsaken till att unga ansluter sig till islamistiska terroristorganisationer bottnar i personens barndom och relationer inom familjen. Samar berättar:

*"Jag tänker mest såhär, det beror på kanske också hur personen som har begett sig och krigat med ISIS har haft det under barndomen eller med familjen och hur relationen har varit. Det kanske är mer en ilska som får en att åka dit också så att de vet, 'ja, men jag bryr mig inte om er, det spelar ingen roll hur mycket ni tjatar på mig, för ni har aldrig funnits där för mig."*⁶⁰

Ytterligare en riskfaktor som tas upp i kunskapsöversikten är kriminalitet. Att uppleva att området man bor i präglas av kriminalitet kan bidra till utsatthet på en samhällelig nivå. Inom alla tre vålds-extrema miljöerna visar forskningen också att ungdomar som ansluter sig till våldsbejakande extrema miljöer i högre grad än andra ungdomar antingen själva har varit involverade i, eller har familjebakgrunder som präglats av, kriminalitet.⁶¹

I Barnombudsmannens rapport beskriver barnen att personer som har hamnat i kriminalitet och en destruktiv livsstil upplever att de inte har några andra alternativ för att förändra sin situation, än att söka sig till våldsbejakande islamistisk extremism.

Ett barn, vars vän har varit involverad i våldsbejakande islamistisk extremism, resonerar så här:

*"Ja. Om man tänker så här då, du är mer mottaglig, om du befinner dig i vissa negativa situationer. Det är där du blir mer mottaglig för det här. För vad de lovar dig är en identitet, de lovar dig en roll, de lovar dig en grupptillhörighet där. De lovar dig en ny chans i livet också. Om du tidigare har varit kriminell så har du nu en chans att bli förlåten."*⁶²

Sammantaget visar forskningen att en ung person som lever i en samhällelig och/eller individuell riskmiljö löper större risk att attraheras av den trygghet som grupptillhörigheten erbjuder. Gäng och extremistiska miljöer tenderar också att rekrytera just ungdomar som lever i riskfyllda miljöer. Forskarna betonar att detta inte innebär att radikaliserings på ett enkelt sätt kan förutspås, men att barn och unga som lever i riskfyllda miljöer lätt kan attraheras av tryggheten och stabiliteten som ges av grupptillhörigheten.⁶³

I kunskapsöversikten framkommer samtidigt att barn upplever mindre negativa konsekvenser av våld och terror om de har en relativt välordnad vardag, deras skolgång fortgår någorlunda regelbundet och deras föräldrar fortsätter arbeta, samt att statens infrastruktur och ekonomi är någorlunda stabil.⁶⁴

FN:s barnrättskommitté påtalar att ett av de viktigaste målen med barnkonventionen är att främja en fullständig och harmonisk utveckling för barnet. Kommittén skriver i en allmän kommentar om förebyggande av ungdomskriminalitet att barnet bör vara förberett för att leva ett individuellt och ansvarsfullt liv i ett fritt

⁵⁷ Kunskapsöversikten, avsnitt 4.2.2.2 Social tillhörighet & auktoritarism

⁵⁸ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.5.1 Risk och resiliens

⁵⁹ Barnombudsmannen. Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism. 2018, s.17-18

⁶⁰ Barnombudsmannen. Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism. 2018, s.12

⁶¹ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.7. Attityder och hållningar till våldsextremism bland ungdomar.

⁶² Barnombudsmannen. Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism. 2018, s.13

⁶³ Kunskapsöversikten, avsnitt 1.2.2. Radikalisering.

⁶⁴ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.1. Barnets samtida position

samhälle, där han eller hon kan ta på sig en konstruktiv roll och respektera de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna. Föräldrarna ansvarar för att ge lämpliga riktlinjer och lämplig ledning för barnets utövande av sina rättigheter enligt konventionen, på ett sätt som överensstämmer med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmågor. Mot bakgrund av dessa och andra bestämmelser i konventionen betonar kommittén att det uppenbarligen inte är förenligt med barnets bästa att växa upp under omständigheter som kan medföra en ökad eller allvarlig risk att dras in i brottslighet. Kommittén anser att olika åtgärder bör vidtas för ett fullständigt och jämlikt genomförande av rätten till en skälig levnadsstandard, till bästa uppnåeliga hälsa och till hälso- och sjukvård, till utbildning, till skydd mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp och mot ekonomiskt och sexuellt utnyttjande samt till andra lämpliga tjänster för vård eller skydd av barn.⁶⁵

Den känsla av exkludering som barn och unga i utsatta områden upplever påverkar deras framtidstro negativt och gör att de riskerar att inte utvecklas till sin fulla potential. Barn och unga som hamnat i kriminalitet och en destruktiv livsstil har rätt att få tillräckligt stöd för att lämna denna typ av miljöer.

I rapporten om våldsbejakande islamistisk extremism har Barnombudsmannen tidigare lyft vikten av att barn och ungas kunskap när det gäller orsaker och faktorer som kan leda till involvering i våldsbejakande islamistisk extremism tas tillvara. Barnombudsmannen menar att bristen på forskning med barn som informanter är ett stort problem.⁶⁶ Samma problem gäller i stor utsträckning även för forskning om

våldsbejakande vänster- och högerextremism.

3.2 Engagemang för religion och politisk åskådning

I kunskapsöversikten framgår att ett *engagemang för religion eller politik* också är en riskfaktor för radikaliserings. I grund och botten är förstås religiöst eller politiskt engagemang något positivt. Men forskningen menar att när unga upplever kränkningar eller orättvisor på grund av, eller i linje med, sin religiösa eller politiska övertygelse kan det innebära en riskfaktor för att involveras i våldsbejakande extremism.

Forskningen visar att en del muslimska ungdomar som erfarit kränkningar på grund av sin religionstillhörighet visar högst stöd för extremistiska attityder. Studier visar även att särskilt muslimska barn riskerar att misstänkliggöras på grund av sin religionstillhörighet. Även de barn som Barnombudsmannen pratat med i rapporten om våldsbejakande islamistisk extremism beskriver att de upplever en stigmatisering av muslimer. En effekt av detta är till exempel att frågor väcks bland barnen om hur de ska förhålla sig till religionen i sin vardag.⁶⁷ Forskning visar att religion och ideologi är viktig även inom den våldsbejakande högerextremismen.

Kunskapsöversikten visar att samhällsengagemang och/eller politiskt engagemang är gemensamt för alla tre miljöerna. Inom den våldsbejakande vänsterextrema miljön har ungdomarnas föräldrar ofta varit politiskt aktiva och beskrivit orättvisor i samhället. I en studie berättar exempelvis unga aktivister i danska AFA att uppväxten med politisk aktivism och tillhörighet till arbetarklassen har upplevts som positivt och något de identifierat sig med.⁶⁸ De har blivit upp-

⁶⁵ FN:s barnrättskommitté, Allmän Kommentar Nr. 10 (2007). Barnets rättigheter inom rättskipning för unga lagöverträdare, punkt 16

⁶⁶ Barnombudsmannen. Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism. 2018, s. 17

⁶⁷ Barnombudsmannen. Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism. 2018, s. 20.

⁶⁸ Kunskapsöversikten, 5.2.2. Vänsterradikalitet och familj.

märksammade på orättvisor i samhället och att staten främst företräder de styrandes intressen.⁶⁹

Enligt artikel 13 i barnkonventionen har barn rätt till yttrandefrihet. Rättigheten innefattar frihet att söka, ta emot och sprida information och tankar av alla slag. Yttrandefriheten utgör en av de grundläggande fri- och rättigheterna i ett demokratiskt samhälle och möjligheten att fullt ut kunna utöva denna rättighet spelar en viktig roll för barnets utveckling mot att bli en demokratisk samhällsmedborgare. Barn har också rätt till religionsfrihet, tankefrihet och samvetsfrihet, enligt artikel 14 i barnkonventionen. Enligt artikeln innefattar religionsfriheten barnets rätt att bekänna sig till eller anta en religion efter eget val, samt frihet att ensam eller i gemenskap med andra utöva sin religion genom undervisning, andaktsutövning, gudstjänst och religiösa sedvänjor. Barnets utövande av sin rätt ska ske under föräldrarnas ledning, på ett sätt som är förenligt med barnets fortlöpande utveckling.

Rättigheterna i barnkonventionen ska tillförsäkras varje barn; och staten ska aktivt skydda varje barn från rasism och diskriminering, i enlighet med konventionens artikel 2. FN:s barnrätt-kommitté påpekar att processen att skapa och uttrycka sin identitet är särskilt komplex för barn som banar sig en väg mellan minoritetskultur och dominerande kultur.⁷⁰ Kommittén betonar att skyldigheten att inte diskriminera kräver att staten aktivt identifierar barn för vilka erkännandet och förverkligandet av rättigheterna kan kräva särskilda åtgärder.⁷¹

Ett av barnkonventionens tydligaste budskap är synen på barnet som en kompetent individ som är bärare av egna

rättigheter. I artikel 12 tydliggörs barnets rätt att komma till tals och få sina åsikter beaktade i alla frågor som berör barnet självt. Barnets rätt att komma till tals är beroende av barnets rätt till information.⁷² Att vara delaktig och ha inflytande har också stor betydelse för barnets fortlöpande utveckling, i enlighet med barnkonventionens artikel 6 och i enlighet med målen för barnets utbildning i artikel 29.⁷³

Barnombudsmannen anser att den stigmatisering av muslimer, som beskrivs i både forskningen och av barnen vi talat med, innebär att Sverige brister i att skydda barn och unga från diskriminering.⁷⁴ Enligt artikel 6 har barnet rätt att växa upp i en miljö som främjar barnets möjligheter att utvecklas till sin fulla potential och att utveckla sin egen identitet. Stigmatiseringen kan också leda till att barnen inte får den vägledning i utövandet av sin religion som de har rätt till, och som utgör en viktig del i deras identitetsskapande och utveckling mot vuxenlivet. Barnombudsmannen menar därför att diskrimineringen och stigmatisering även leder till brister i att tillgodose dessa barns rätt till bästa möjliga utveckling.

3.3 Missnöje och positiva attityder till våld

Forskningen visar att *positiva attityder till våld* och *missnöjet med den nuvarande situationen* är ytterligare riskfaktorer. I kombination med utanförskap eller känsla av att vara avvisad av samhället, kan våld te

⁶⁹ Kunskapsöversikten, avsnitt 5.2.2. Vänsterradikalitet och familj.

⁷⁰ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 20: Genomförandet av barnets rättigheter under ungdomsåren, 2016, punkt 10.

⁷¹ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 5: Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter, 2003, punkt 12.

⁷² FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 12, Barnets rätt att bli hörd, 2009, punkt 25.

⁷³ A.a., punkt 79.

⁷⁴ Se mer om detta i rapporten Barnombudsmannen. Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism. 2018, s 20

sig som en framkomlig väg att åstadkomma förändring.⁷⁵

I en intervjustudie med ungdomar som involverats i vänsterextremism, beskriver ungdomarna att det börjar med insikter i generella sociala problem och orättvisor som gör minoriteter till systemets förlorare.⁷⁶ De uttrycker besvikelse över ett kapitalistiskt system och ifrågasätter varför allmänheten inte förstår hur ytliga deras liv är. I en annan studie med unga avhoppare från högerextrema organisationer berättar ungdomarna att medlemskapet gav känslan av att vara betydelsefull och att ha en viss makt över sitt eget liv.⁷⁷ Inom alla tre extremistiska miljöerna framkommer att de ungdomar som anslutit sig anser att man behöver gå längre i sitt missnöje än vad de uppfattar att föräldrarna eller andra vuxna har gjort.⁷⁸

Alla miljöerna använder sig också av utsatthet genom att beskriva offerskap som en motivation för självförsvar och våld. Forskningen beskriver det som att de olika miljöerna använder sig av *viktimisering* som rekryteringsmekanism i propagandan.⁷⁹ Ett exempel på detta är när barnen i Barnombudsmannens tidigare rapport berättar om propagandan på internet. Mousa, som har erfarenhet av att själv har rest iväg för att strida, berättar:

"Många saknar det här brödraskapet. Många sitter hemma och har inte några vänner. Så går man in på nätet och tittar på någon video, propagandavideo, och så... ja, pratar om brödraskap och... ja, de visar några glada bilder från Syrien och Irak och så

*tänker man 'jag har inga vänner här i Sverige, men där kommer jag få allt'. Såklart man åker ner. För att här i Sverige har man ingenting."*⁸⁰

Enligt en del forskning är gruppen, gemenskapen och gruppidentiteten viktigare än ideologin för ungdomar inom extremismmiljöer. Till exempel har forskning om högerextremism visat att vara nynazist kan handla mer om gruppidentiteten än om ideologisk identitet,⁸¹ även om ungdomar som anslutit sig till vit makt-miljöer ofta har en familjebakgrund där minst en vuxen har förespråkats vit arisk överhet och rasism.⁸² I en dansk studie med ungdomar inom vänsterextremistiska miljöer beskrivs också hur ungdomarna ibland byter miljö. De som intervjuas beskriver att politisk indignation, tillgängligheten till den aktuella miljön i kombination med utsikten att göra skillnad och möjligheten till social tillhörighet, inledningsvis spelade roll för att de anslöt sig. Forskarna resonerar om hur vänsteraktivistiska "alternativa rum" (exempelvis Ungdomshuset i Köpenhamn eller Blitzhuset i Oslo) erbjuder deltagande i en slags politiserad ungdomskultur som attraherar unga från 15 års ålder av olika bakgrunder.⁸³ Forskarna menar att självförsvar och offeridentiteter, liksom retoriken kring viktimisering, kan användas för att ge våld en mening. Genom tankar och - såväl symboliska som specifika - aktiviteter konstrueras idéer om orättvisa motståndare och berättelser om kamp, där våldet legitimeras och görs till något

⁷⁵ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.7 Attityder och hållningar till våldsbejakande extremism bland ungdomar

⁷⁶ Kunskapsöversikten, avsnitt 5.2.1. Vänsterextremistisk anslutning och legitimering av våld.

⁷⁷ Kunskapsöversikten, avsnitt 4.2.2.2. Högerextremistisk anslutning.

⁷⁸ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.7 Attityder och hållningar till våldsextremism bland ungdomar, avsnitt 4.1.3.2. Nordisk ungdom, samt avsnitt 5.2.1 Vänsterextremistisk anslutning och legitimering av våld

⁷⁹ Kunskapsöversikten, avsnitt 4.2.2.4. Individuell och kollektiv viktimisering och avsnitt 5.2.1. Vänsterextremistisk anslutning och legitimering av våld.

⁸⁰ Barnombudsmannen. Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism. 2018, s 14

⁸¹ Kunskapsöversikten, avsnitt 4.2.2.2. Social tillhörighet & auktoritarism.

⁸² Kunskapsöversikten, 4.4. Barns erfarenheter av våldsbejakande högerextremism

⁸³ Kunskapsöversikten, avsnitt 5.2.1 Vänsterextremistisk anslutning och legitimering av våld.

nödvändigt för att försvara och bevara gruppens identitet.⁸⁴

Utöver artikel 2 i barnkonventionen om ickediskriminering och likvärdighet, och artikel 6, om barnets rätt till liv och utveckling, bör i detta sammanhang särskilt lyftas artikel 19, om barns rätt till skydd från våld. Staten ska enligt artikel 19 vidta alla lämpliga åtgärder för att skydda barnet mot alla former av våld. FN:s barnrättskommitté framhåller att förebyggandet av våld i en generation minskar sannolikheten för att det ska förekomma i nästa. Genomförandet av artikel 19 är därför en mycket viktig strategi för att minska och förebygga alla former av våld i alla samhällen. Kommittén påpekar också att en respektfull och stöttande miljö fri från våld hjälper barn att förverkliga sina individuella personligheter och utvecklas till sociala, ansvarsfulla och aktivt bidragande medborgare i lokalsamhället och samhället i stort.⁸⁵

En ökad förståelse för kopplingen mellan tidigare kriminalitet och att bli involverad i våldsbejakande extremism är viktig, inte minst utifrån barnkonventionens artikel 39 om barnets rätt till stöd och rehabilitering. Artikel 39 säger att barn som har upplevt exempelvis utnyttjande, övergrepp eller väpnad konflikt, har rätt till fysisk och psykisk rehabilitering. Mot bakgrund av artikel 6 ska stödet syfta till att skapa förutsättningar för barnets möjlighet att utvecklas till sin fulla potential.

FN:s barnrättskommitté uttrycker att barns åsikter kan tillföra relevanta perspektiv och erfarenheter, och att de ska övervägas vid beslutsfattande och utformande av politik. Den processen kallas ofta deltagande. Utövandet av barnets rätt att bli hörd är en avgörande faktor i en sådan process. I

begreppet deltagande ligger betoningen på att inkludera barn inte ska vara en tillfällig handling, utan början på ett intensivt utbyte mellan barn och vuxna vid utveckling av strategier, program och åtgärder – i alla sammanhang som är relevanta för barns liv. Barnrättskommittén understryker vikten av att denna rättighet gäller alla barn och att barn som befinner sig i utsatta situationer kan vara svåra att nå.⁸⁶

Såväl i den här refererade kunskapsöversikten som i annan forskning finns tydliga kopplingar mellan barns delaktighet, inflytande och hälsa. När personer eller grupper upplever att de saknar möjlighet att påverka sina egna livsvillkor och utvecklingen i samhället i stort, uppstår en känsla av utanförskap och maktlöshet. Det bidrar i sin tur till sämre hälsa.⁸⁷ FN:s barnrättskommitté framhåller vikten av artikel 31, som ger barn rätt till lek, vila och fritid och att delta i det kulturella och konstnärliga livet, när det gäller att främja den fortlöpande utvecklingen av barnets förmågor som framhålls i artikel 6, samt att låta barn bidra till utvecklingen av lagstiftning, politik och strategier på området i enlighet med artikel 12.⁸⁸

Barnombudsmannen menar att delaktighet och inflytande är centrala faktorer för att öka barnets känsla av sammanhang och ge dem en större kontroll över sina egna liv. Att barn och unga i utsatta situationer ska få sina rättigheter till både delaktighet och skydd tillgodosedda, framstår i ljuset av den ovan redovisade forskningen som mycket viktig för att dessa barn ska känna sig inkluderade och utvecklas positivt, samt för att motverka våldsbejakande extremism.

⁸⁴ Kunskapsöversikten, 5.2.1. Västerextremistisk anslutning och legitimering av våld.

⁸⁵ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 13: Barnets rätt till frihet från alla former av våld, 2011, punkt 14

⁸⁶ A.a., punkt 4 och 130.

⁸⁷ Malmö stad, Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö, Malmös väg mot en hållbar framtid – Hälsa, välfärd och rättvisa, 2013, sid. 56

⁸⁸ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 17, Barnets rätt till vila, fritid, lek och rekreation samt till det kulturella och konstnärliga livet, 2013, punkt 16, 18 och 19.

3.4 Kön, jämställdhet och ålder

Kunskapsöversikten visar att *kön och jämställdhet* också spelar roll för vilka och hur barn och unga kan påverkas och ansluta sig till våldsbejakande extremism.

De islamistiska och högerextrema miljöerna präglas av konservativa familjeideal.⁸⁹ Flickor och pojkar får olika konkreta uppgifter, där flickornas uppgifter karaktäriseras av omsorg, moderskap och kvinnlig underordning, medan kampen och våldsutövandet är pojkarnas uppgift. Forskningen pekar även på att risk- eller pullfaktorer skiljer sig åt, och att flickor och kvinnor i större utsträckning relaterar sitt resande med familj och relationer.⁹⁰ Vissa forskare menar att det även kan innebära att flickor och kvinnor får svårare att lämna miljön, på grund av närheten till familjen.⁹¹ Inom den vänsterextremistiska miljön är värderingarna helt i motsatta de konservativa idealen. Här bygger istället ideologin på jämställdhetsmål, feministiska ideal, aktivism mot främlingsfientlighet eller homofobi.⁹² Den autonoma miljön attraherar fler kvinnor än de andra miljöerna, men när det kommer till våldsutövandet är det även här främst pojkar och män som ägnar sig åt skadegörelse, våld och olaga hot.⁹³

Även reaktionerna på våld skiljer sig delvis åt mellan flickor och pojkar.⁹⁴ I Barnombudsmannens rapport berättar barnen att de påverkas av att bo i utsatta områden där de ofta upplever våld och kriminalitet. Våldet och kriminaliteten påverkar pojkar och flickor på olika sätt.

Mashal berättar:

”Beroende på, det finns alltså bra ställen där, men det finns ganska oroande ställen, typ

alltså när det kommer till tjejer, de kan inte gå ut i eftermiddagen. Alltså när det blir mörkt här. För det mesta finns det killar här ute.”⁹⁵

Forskningen fokuserar främst på ungdomar när det gäller risk för rekrytering till extrema grupper. Yngre barn är mer osynliga. *Ålder* är således också en faktor att beakta när det gäller riskfaktorer. I forskningen om radikaliserings är det vanligare att ungdomar ses som våldsamma förövare än yngre barn. Inom den islamistiska extremismen beskrivs att ju yngre återvändare är, desto mer positivt tas de emot, vilket kan göra det svårare för äldre ungdomar som återvänder att få det stöd de har rätt till, till exempel som barn inom ramen för straffrättsystemet.⁹⁶ Det är dock värt att notera att forskningen är mindre omfattande för de yngre barnen, vilket innebär att vi inte vet lika mycket om deras erfarenheter.

De skillnader mellan könen som framkommer i kunskapsöversikten och i andra studier visar att pojkar och flickor inte tycks ha samma möjligheter i de extrema miljöerna och att de begränsas av stereotypa könsroller, främst inom den islamistisk- och högerextrema miljön. Skillnaderna innebär också att preventionsarbetet mot att flickor respektive pojkar radikaliserar kan behöva fokusera på olika risk- och skyddande faktorer. Inget barn får diskrimineras på grund av kön eller ålder, vilket framgår av artikel 2 i barnkonventionen. Enligt FN:s barnrättskommitté måste destruktiva mansnormer motarbetas. Det gäller framförallt normer som är länkade till våld och föreställningar om manlig osårbarhet, vilka begränsar pojkars tillgång till viktiga rättigheter, såsom rätten till skydd mot våld och rätten till hälsa.⁹⁷ Kommittén framhåller att både

⁸⁹ Kunskapsöversikten, avsnitt 4.2.4. Familj och högerextremism samt avsnitt 3.1.4. Kvinnor som reser.

⁹⁰ Kunskapsöversikten, avsnitt 3.1.4. Kvinnor som reser.

⁹¹ Kunskapsöversikten, avsnitt 3.1.4. Kvinnor som reser.

⁹² Kunskapsöversikten, avsnitt 5.2. Barnets position.

⁹³ Kunskapsöversikten, avsnitt 5.2. Barnets position

⁹⁴ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.3.2. Pojkar och flickor

⁹⁵ Barnombudsmannen. Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism. 2018, s 15

⁹⁶ Kunskapsöversikten, avsnitt 3.5.1. Rehabilitering och social integrering.

⁹⁷ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 20, Om genomförandet av barnets rättigheter under ungdomsåren, 2016, punkt 29 och 30.

pojkar och flickor riskerar att utsättas för alla former av våld, men att våldet ofta har en könsaspekt.⁹⁸ Kommittén uppmanar konventionsstaterna att motverka alla former av könsdiskriminering som en del av en övergripande våldsförebyggande strategi och de betonar behovet av ett genusperspektiv när det gäller åtgärder som rör våld mot barn.⁹⁹

Barnombudsmannen vill också påpeka att kunskapen om hur yngre barn involveras, upplever och påverkas av våldsbejakande extremism i stor utsträckning saknas i forskningen. Barnombudsmannen anser att det är viktigt att utveckla forskningen även på detta område.

⁹⁸ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 13, Barnets rätt till frihet från alla former av våld, 2011, punkt 19

⁹⁹ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 13, Barnets rätt till frihet från alla former av våld, 2011, punkt 72b.

4. Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande extremism

I detta avsnitt diskuteras det som framkommer i kunskapsöversikten om barns och ungas direkta erfarenheter av våldsbejakande extremism. Avsnittet är uppdelat på barn som deltar i krig och väpnad kamp samt barn som utför våldsamma handlingar. Vi har också tagit med ett särskilt avsnitt om straffrättsprocesser för barn och unga.

4.1 Barn i krig och väpnad kamp

Att barn deltar i krig beskrivs i kunskapsöversikten som ett stort problem. Det kan handla om barn till föräldrar som anslutit sig, barn som tvingats ansluta sig efter att ha blivit övergivna eller kidnappats och barn som frivilligt rekryterats. Barn kan också användas som "ambassadörer" eller så kallade predikanter, för att genom gruppträck och kamratpåverkan rekrytera andra barn. Barn som blir soldater tränas från tidig ålder för att till exempel strida vid frontlinjer, bli prickskyttar, detonera bomber eller tillverka vapen. Barn uppmannas och används också för att utföra självmordsattacker, för att assistera vid avrättningar eller själva avrätta personer som inte erkänner sig till extremisternas ideologi. Att låta barn delta i våldet beskrivs av forskare som ett sätt för vuxna extremister att normalisera brutalitet och våld och omformulera agerandet som en ära och en förmån för barnet.¹⁰⁰

Det framgår inte av kunskapsöversikten hur barnen själva upplever sitt deltagande. Indirekt - i relation till stöd och rehabilitering - framgår dock att barn som utövat våld eller på andra sätt exploaterats i extremistiska miljöer visar ångestproblematik, depressioner, aggressivitet och bristande självförtroende i många år efteråt. Barnen har i stor utsträckning blivit traumatiserade och senare blivit diagnostiserade med PTSD. I rehabiliterande syfte kan de även behöva hjälp med att agera socialt, med konflikt-

hantering utan våld och att återfå kontakt med andra barn.¹⁰¹ En annan konsekvens som beskrivs är att de kan ha blivit berövade rätten till utbildning.

För barn som upplever att våld normaliseras, kan tröskeln att själva ta till våld bli lägre. Barnens inställning och attityder till våld kan också tänkas påverka hur mottagliga de är för våldsbejakande grupperas propaganda och budskap. Upplevelser av våld hänger alltså samman med en ökad risk för att barn och unga involveras i våldsbejakande extremism. Enligt artikel 39 i barnkonventionen har barn som upplevt exempelvis utnyttjande, övergrepp eller väpnad konflikt, rätt till fysisk och psykisk rehabilitering. Våldets konsekvenser för barnens uppväxt och risken att de ska dras till destruktiva miljöer och våldsbejakande extremism – vilket innebär en risk för ytterligare våldsutsatthet – påverkar också barnets möjligheter att utvecklas till sin fulla potential, enligt artikel 6. Att skydda barnen från våld är också en viktig aspekt för att säkerställa barnets rätt till utveckling.

Barn som rekryterats av IS betraktas ibland som ett framtida hot av andra länder.¹⁰² I kunskapsöversikten diskuteras ländernas ansvar för att alltid utvärdera och behandla barn som exponerats för terrorism och våldsextremistiska grupperingar, särskilt då barn själva kan vara förövare. I EU poängterar RAN (Radicalisation Awareness Network) att barn i egenskap av sin ålder i första hand är offer, men att händelser i

¹⁰⁰ Kunskapsöversikten, avsnitt 3.4.2. Barn i islamiska staten.

¹⁰¹ Kunskapsöversikten, avsnitt 3.5.1. Rehabilitering och social integrering.

¹⁰² Kunskapsöversikten, avsnitt 3.5.2. Insatser för Kalifatets barn.

Syrien och Irak har visat att barn också i det kan utgöra en risk. Barnet behöver utvärderas ur flera perspektiv och det behövs enligt RAN en medvetenhet om att det kan gå månader och år innan riskbedömdet uppenbarar sig.¹⁰³ FN:s barnrättskommitté påpekar att frihetsberövande som under en så kallad riskbedömning används som en form av straff kränker oskuldspresumtionen, det vill säga principen att en person är oskyldig tills dess att motsatsen bevisats. Lagen ska tydligt ange på vilka grunder ett barn får placeras eller hållas i arrest eller häkte.¹⁰⁴

I kunskapsöversikten framgår också att barn och unga kan uppleva utsatthet vid straff och frihetsberövande efter att ha deltagit i väpnade strider. Frihetsberövande är internationellt sett en vanlig sanktion mot barn och unga och forskning visar att man inte alltid tar hänsyn till orsaker och anledningar till att ett barn har deltagit i väpnade konflikter.¹⁰⁵ Barn som frihetsberövats isoleras från samhället, undanhålls rätten till utbildning och inom vissa straffsystem löper barnet också risk för att utsättas för våld och exploatering. Barnet kan även riskera att skadas av andra anledningar och smittas av svåra sjukdomar. Enligt FN:s barnrättskommitté måste det finnas alternativ till frihetsberövande för att kunna säkerställa att detta endast används som en sista utväg. Att barn i många länder är frihetsberövade i flera månader, till och med år, i väntan på rättegång innebär enligt kommittén en allvarlig kränkning av barnets rättigheter enligt artikel 37, som handlar om barnets rätt till skydd från tortyr, förnedrande

behandling och villkor för frihetsberövande av barn.¹⁰⁶

FN:s medlemsstater är skyldiga att kriminalisera terroristhandlingar och åtala individer som utfört dem. Samtidigt påpekas i kunskapsöversikten att staterna måste upprätthålla barnens rättigheter, något som vi återkommer till längre fram. För barn som dras in i väpnade konflikter ger artikel 38 i barnkonventionen dem rätt till skydd. Enligt artikeln ska konventionsstaterna vidta alla tänkbara åtgärder för att säkerställa att personer under 15 år inte deltar direkt i fientligheter. De ska också avstå från att rekrytera en person som inte har uppnått 15 års ålder till sina väpnade styrkor. Konventionsstaterna ska vidare vidta alla tänkbara åtgärder för att säkerställa skydd och vård av barn som berörs av en väpnad konflikt, i enlighet med sina åtaganden enligt internationell humanitär rätt.

För att ytterligare stärka barns rättigheter i väpnade konflikter har FN:s generalförsamling antagit ett fakultativt protokoll, *Fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter vid indragning av barn i väpnade konflikter (tilläggsprotokoll 1)*¹⁰⁷, med mer långtgående skydd än artikel 38. Enligt tilläggsprotokoll 1 gäller 18 år som åldersgräns för att delta i direkta fientligheter, och personer under 18 år får inte bli föremål för obligatorisk rekrytering till väpnade styrkor, jämfört med en 15-årsgräns för deltagande i fientligheter och rekrytering i väpnade styrkor i artikel 38 i barnkonventionen.¹⁰⁸ Av tilläggsprotokoll 1 framgår också att väpnade grupper som inte tillhör en stats väpnade styrkor inte under några omständigheter bör rekrytera

¹⁰³ Kunskapsöversikten, avsnitt 3.5.2. Insatser för Kalifatets barn.

¹⁰⁴ FN:s barnrättskommitté. Allmän Kommentar Nr. 10 (2007). Barnets rättigheter inom rättskipning för unga lagöverträdare, punkt 80.

¹⁰⁵ Kunskapsöversikten, avsnitt 3.5.1. Rehabilitering och social integrering.

¹⁰⁶ FN:s barnrättskommitté. Allmän Kommentar Nr. 10 (2007). Barnets rättigheter inom rättskipning för unga lagöverträdare, punkt 80

¹⁰⁷ Protokollet antogs av FN:s generalförsamling den 25 maj 2000. Protokollet ratificerades av Sverige 2003. Att protokollen till barnkonventionen är fakultativa betyder att ingen stat som har ratificerat barnkonventionen är skyldig att ratificera de fakultativa protokollen. Protokollen är, liksom barnkonventionen, juridiskt bindande endast för de stater som har ratificerat dem.

¹⁰⁸ Fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter vid indragning av barn i väpnade konflikter, artikel 1 och 2.

eller använda personer under 18 års ålder i fientligheter. Konventionsstaterna har åtagit sig att vidta alla genomförbara åtgärder för att förhindra sådan rekrytering och användning, inbegripet antagande av de rättsliga bestämmelser som är nödvändiga för att förbjuda och kriminalisera sådan verksamhet.¹⁰⁹

Under arbetet med att formulera artikel 38 fanns en stark vilja att bestämmelserna skulle gå längre än normerna för internationell rätt, för att skydda barn upp till 18 års ålder. På så sätt skulle artikeln stämma överens med resten av konventionen. Vidare framgår av artikel 5 i det fakultativa protokollet till barnkonventionen angående barns inblandning i väpnad konflikt, som speglar barnkonventionens artikel 41, att ingenting i protokollet ska tolkas så att det undanröjer bestämmelser i nationell eller internationell rätt som ”går längre när det gäller att förverkliga barnets rättigheter”.¹¹⁰

4.2 Barn som utför våldsamma handlingar

I forskningen beskrivs inte några specifika uppgifter för just barn och unga inom höger- och vänsterextrema miljöer, men unga personer uppmanas till och deltar i misshandel och stenkastning, i högerextrema miljöer finns även exempel på att unga mördats¹¹¹ Inom högerextrema miljöer förväntas unga personer provocera, utmana och agera, samt så snabbt som möjligt gå från tanke till handling.¹¹²

Inom den våldsbejakande vänsterextrema miljön uttrycker till exempel AFA i sin agenda att de anser sig vara redo att ta till våld.¹¹³ Även den tidigare danska BZ-rörelsen har beskrivits som uttalat militant och våldsbenägen.¹¹⁴ I kunskapsöversikten beskrivs hur personer som har involverats i

våldsbejakande vänsterextrema grupper deltar i upplopp, attackerar poliser och beväpnar sig med tårgas, gatsten och järnrör. Ibland anges att det är ungdomar som utgör det mest våldsutövande ”svarta blocket” inom den vänsterextrema miljön,¹¹⁵ men det är inte tydligt i forskningen i vilken utsträckning dessa personer är under 18 år. I några studier framgår dock att 14–15-åringar har varit både involverade och blivit gripna av polis.¹¹⁶

Barn och ungas våldsutövande verkar inte ha studerats på samma uttalade sätt inom höger- och vänsterextremism som inom den islamistisk extremistiska miljön, men det framgår av kunskapsöversikten att unga personer i alla tre miljöerna deltar i och utför våldsamma handlingar. När det gäller forskning om hur barn upplever vad de är med om när de deltar i strider och våldsamma upplopp eller i attacker mot enskilda individer så tycks det saknas helt.

4.3 Straffrättsprocesser för barn och unga

När det gäller straffrättsprocesser ska barn och ungdomar inte behandlas på samma sätt som vuxna. Barnkonventionens artikel 40 handlar om rättigheter för unga lagöverträdare och artikel 37 om rättigheter för frihetsberövande av barn. I FN:s barnrättskommitté allmänna kommentar om barnets rättigheter inom rättskipning för unga lagöverträdare förklaras närmare hur ett särskilt rättssystem för barn och unga bör se ut, hur barn som misstänks eller åtalas för eller har befunnits skyldiga till att ha begått brott ska behandlas och hur konventionens artiklar ska tolkas och tillämpas i detta sammanhang. Den allmänna kommentaren ger konventionsstaterna vägledning i arbetet med att utveckla ett särskilt rättssystem för unga

¹⁰⁹ Fakultativt protokoll till konventionen om barnets rättigheter vid indragning av barn i väpnade konflikter, artikel 4.

¹¹⁰ UNICEF, Handbok om barnkonventionen, 2008.

¹¹¹ T.ex. mördades Gerard Gbeye av en 16-årig pojke med nazistiska sympatier, i Klippan 1995.

¹¹² Kunskapsöversikten, avsnitt 4.1.3.2. Nordisk ungdom.

¹¹³ Kunskapsöversikten, avsnitt 5.1.2.1 Antifascistisk aktion.

¹¹⁴ Kunskapsöversikten, avsnitt 5.1.3.2. BZ-rörelsen och Ungdomshuset i Köpenhamn

¹¹⁵ Kunskapsöversikten, avsnitt 5.1.3.1.

Göteborgskravallerna.

¹¹⁶ Kunskapsöversikten, avsnitt 5.2.2. Vänsterradikalitet och familj.

lagöverträdare i överensstämmelse med barnkonventionen och andra relevanta regler och riktlinjer.¹¹⁷

FN:s barnrättskommitté betonar också att en övergripande rättskipningsstrategi för unga lagöverträdare inte bör begränsas till de särskilda bestämmelser som ryms i artikel 37 och 40 utan bör beakta barnkonventionen i sin helhet, inte minst de grundläggande principerna i artikel 2, 3, 6 och 12.¹¹⁸ Det innebär bland annat att alla barn har rätt att behandlas likvärdigt och utan åtskillnad och att i alla beslut som fattas inom rättskipningen för unga lagöverträdare i första hand ska beaktas vad som bedöms vara till barnets bästa.¹¹⁹ FN:s barnrättskommitté framhåller att det exempelvis betyder att rättskipningens traditionella syften, som att straffa, måste ersättas med rehabilitering och reparativ rättvisa när det gäller unga lagöverträdare.

Vidare konstaterar FN:s barnrättskommitté att barn skiljer sig från vuxna när det gäller fysisk och psykisk utveckling samt känslomässiga och utbildningsrelaterade behov. Dessa skillnader utgör skälen för ett åtskilt rättskipningssystem för unga lagöverträdare och kräver en annan behandling för barn. Barnets rätt till liv, överlevnad och utveckling bör leda till en strategi för att reagera på ungdomsbrottslighet som stödjer barnets utveckling.

Frihetsberövande åtgärder påverkar barnets utveckling och återanpassning negativt och måste användas som en sista utväg.¹²⁰ Barnets rätt att uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör barnet måste respekteras under hela den rättsliga processen. Barnet har rätt att under hela processen behandlas på ett sätt som stöder dess känsla för värdighet och värde.¹²¹ FN:s barnrättskommitté hänvisar också till andra internationella normer som staterna bör beakta i en sådan strategi: FN:s standardminimiregler för rättskipning för unga lagöverträdare, FN:s regler om skydd av frihetsberövade ungdomar (Havannareglerna) samt FN:s riktlinjer för förebyggande av ungdomsbrottslighet (Riyadhriktlinjerna).¹²²

Barnets rätt att höras enligt artikel 12 är grundläggande för en rättvis rättegång och måste efterlevas under hela rättsprocessen. Barnet ska ges möjlighet att uttrycka sina åsikter fritt och åsikterna ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. För att barnet ska kunna delta effektivt, ska han eller hon ha rätt till information om anklagelserna, processen som sådan samt möjliga påföljder.¹²³ FN:s barnrättskommitté rekommenderar att yrkesutövare som är involverade i rättskipningen för unga lagöverträdare får utbildning om konventionens principer och bestämmelser samt i relevanta regler och riktlinjer från FN.¹²⁴

¹¹⁷ FN:s barnrättskommitté. Allmän Kommentar Nr. 10 (2007). Barnets rättigheter inom rättskipning för unga lagöverträdare.

¹¹⁸ FN:s barnrättskommitté. Allmän Kommentar Nr. 10 (2007). Barnets rättigheter inom rättskipning för unga lagöverträdare, punkt 4.

¹¹⁹ FN:s barnrättskommitté. Allmän Kommentar Nr. 10 (2007). Barnets rättigheter inom rättskipning för unga lagöverträdare, punkterna 6 och 10.

¹²⁰ FN:s barnrättskommitté. Allmän Kommentar Nr. 10 (2007). Barnets rättigheter inom rättskipning för unga lagöverträdare, punkterna 10 och 11.

¹²¹ FN:s barnrättskommitté. Allmän Kommentar Nr. 10 (2007). Barnets rättigheter inom rättskipning för unga lagöverträdare, punkterna 12 och 13.

¹²² FN:s barnrättskommitté. Allmän Kommentar Nr. 10 (2007). Barnets rättigheter inom rättskipning för unga lagöverträdare, punkt 4.

¹²³ FN:s barnrättskommitté. Allmän Kommentar Nr. 10 (2007). Barnets rättigheter inom rättskipning för unga lagöverträdare, punkt 44.

¹²⁴ FN:s barnrättskommitté. Allmän Kommentar Nr. 10 (2007). Barnets rättigheter inom rättskipning för unga lagöverträdare, punkt 97.

5. När ett barn utsätts för extremt våld

Kunskapsöversikten tar upp barns reaktioner på extremt våld. Där beskrivs erfarenheterna både övergripande och mer specifikt kopplade till respektive extremistisk miljö. Här i vår barnrättsliga analys diskuteras barn och extremt våld samlat under detta avsnitt.

5.1 Barn som direkta offer för våld

Kunskapsöversikten tar upp hur våldsbejakande extremistiskt våld på olika sätt drabbar barn. Bland annat beskrivs hur barns reaktioner på våld har olika konsekvenser för deras hälsa. Rädsla är den största konsekvensen av våld och terrorism, vilket också är dess syfte.¹²⁵ Barns motståndskraft utmanas när de blir rädda och om de inte förstår vad som sker. Forskningen visar också på andra känslomässiga konsekvenser, som ledsenhet, oro och aggression. Detta kan i sin tur ge sömnsvårigheter, ätstörningar, ångest, depression och olika somatiska tillstånd, samt sämre förmåga att till exempel prestera i skolan.¹²⁶ Extremt och/eller långvarigt våld kan leda till så starka reaktioner som att barn utvecklar posttraumatiska stressyndrom (PTSD). Barn kan givetvis också drabbas av fysiska skador, sjukdom och död.

Som nämnts i förra kapitlet, är PTSD även en vanlig konsekvens för barn som själva har utövats våld eller på andra sätt exploaterats i de extremistiska miljöerna. Barn påverkas också av att andra påverkas, inte minst när det handlar om närstående. Vuxna som drabbas av posttraumatiska stressyndrom tenderar att överföra sina trauman, erfarenheter, ångest och rädsla på sina barn. Studier visar även att vuxna som drabbats av PTSD ofta uttrycker aggressivitet och ilska mot både partners och barn. Känslomässig avtrubning och svårigheter med intimitet är andra symptom som kan inverka på relationen mellan föräldrar och barn.¹²⁷

Forskning där barn och unga själva fått berätta om sina reaktioner på extremistiskt våld är begränsad, men kunskapsöversikten ger ändå några exempel. Till exempel redovisas en studie där minoritetsungdomar intervjuats efter mordet i Klippan 1995, då nazister dödade en asylsökande 18-åring från Elfenbenskusten. Människor med mörk hud eller ett "icke-svenskt" utseende hade gjorts till måltavla för olika former av hot och misshandel. Att som ung ständigt påminnas om att man själv kan vara nästa potentiella offer för allt från förödmjukelse till fysiskt våld - till och med mord - på grundval av att vara kategoriserad som "den andre" är en del av ett större nätverk av förtryck, menar forskarna. Det ständigt närvarande hotet begränsar livet och självförtroendet för de unga som drabbas.¹²⁸

Annan forskning visar att barn som upplever personliga förluster, som när en familjemedlem dör kan uppvisa allvarliga symptom på PTSD. Barn och unga som förlorar en nära vän, eller kanske till och med tvingas bevittna när en bästa vän dör - så som var fallet på Utøya eller i skolmassakern i Beslan - har också ofta starka sensoriska minnen av upplevelsen. I forskningen beskrivs hur barn blev djupt påverkade av graden av våld och hur länge förloppet pågick. Många reagerade senare starkt på ljud, som att en dörr slog igen, och andra försökte hålla sig gömda från vuxna. Några var helt förkrossade av sorg och skuld över att inte ha kunnat hjälpa eller att de själva har överlevt.¹²⁹

Forskningen visar vidare att barn som utsätts för eller bevittnar långvarigt och

¹²⁵ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.3. Barns reaktioner på extremt våld

¹²⁶ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.3.1. Posttraumatiskt stressyndrom.

¹²⁷ A.a.

¹²⁸ Kunskapsöversikten, avsnitt 4.4. Barns erfarenheter av våldsbejakande högerextremism.

¹²⁹ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.3.1. Posttraumatiskt

extremt våld löper större risk att utsättas för våld även senare i livet. De är dessutom mer benägna att själva agera våldsamt, både som barn och som vuxna.¹³⁰ Barn och unga som utsätts för våld uppvisar också ofta förändrade attityder och värderingar när det gäller att förespråka och acceptera våld och aggressivitet som ett sätt att lösa konflikter.¹³¹ Enligt Unicef löper barn som växer upp i samhällen som karaktäriseras av terrororganisationers eller andra väpnade grupper systematiska våld stor risk att viktiseras och att själva bli våldsutövare.¹³²

Som framgått tidigare ska staten vidta alla lämpliga åtgärder för att skydda barnet mot alla former av våld, enligt artikel 19 i barnkonventionen. FN:s barnrättskommitté påpekar att en respektfull och stöttande miljö fri från våld hjälper barn att förverkliga sina individuella personligheter och att utvecklas till sociala, ansvarsfulla och aktivt bidragande medborgare i lokalsamhället och samhället i stort.¹³³ Eftersom utsattheten för våld i så stor utsträckning påverkar barns hälsa är det också viktigt att lyfta att barn har rätt till bästa uppnåeliga hälsa samt till sjukvård och rehabilitering. FN:s barnrättskommitté har uttryckt att rätten till hälsa inte bara är viktig i sig. Förverkligandet av rätten till hälsa är också nödvändig för att barnet ska kunna åtnjuta alla de andra rättigheterna i konventionen.¹³⁴

5.1.1 Skillnader i kön och ålder

När det gäller flickor och pojkars utsatthet för våld så visar forskning att den i vissa

avseenden skiljer sig åt. Flickor utsätts i större utsträckning för våldtäkt och barn-äktenskap, medan pojkar oftare behöver hantera konsekvenser av att de utövat våld.¹³⁵ Forskningen har också visat på vissa könsskillnader i diagnoser av PTSD, som att normativa könsskillnader i beteende kan påverka diagnosticering då en del av pojkars utåtagerande beteenden inte fångas av kriterier som används för PTSD.¹³⁶

I kunskapsöversikten lyfts via internationell forskning även en annan aspekt. Föräldrar tenderar i extremt hotfulla situationer att skydda och begränsa flickor medan de uppmuntrar pojkar att delta i konflikten, vilket resulterar i olika exponering av våld för pojkar och flickor.¹³⁷ Liknande resonemang framkommer även i Barnombudsmannens tidigare rapport om barns erfarenheter av islamistisk extremism och i vår årstemasrapport 2018 om att växa upp i utsatta kommuner och förorter.¹³⁸ I båda rapporterna konstateras att både pojkar och flickor beskriver en utsatthet för våld, men att de bemöter hotet om våld på olika vis. Pojkar förväntas "erövra" våldet genom att inte visa rädsla, eller låta sig begränsas, när det gäller att röra sig fritt i närområdet. Flickornas strategier tycks istället handla om att "undvika" våldet, exempelvis genom att inte vistas ute vissa tider på dygnet, och hålla sig borta från "farliga" platser i området. Andra studier visar att pojkar uppmannas till självständighet och att röra sig fritt som ett sätt att minska rädslan för

¹³⁰ Edleson, Jeffrey, Children's Witnessing of Adult Domestic Violence, *Journal of Interpersonal Violence*, (8)14, 1999, sid. 839 ff; se även Kunskapsöversikten, avsnitt 3.4.1 Brott mot mänskliga rättigheter, brott mot mänskligheten

¹³¹ Joshi, Paramjit T., O'Donnel, Deborah A., Consequences of Child Exposure to War and Terrorism, *Clinical Child and Family Psychology Review*, Vol 6, No 4., 2003, s 275 ff.

¹³² Unicef, *Hidden in plain sight: A statistical analysis of violence against children*, 2014, s 8.

¹³³ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 13: Barnets rätt till frihet från alla former av våld, 2011, punkt 14.

¹³⁴ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 20, Om genomförandet av barnets rättigheter under ungdomsåren, 2016, punkt 57.

¹³⁵ Kunskapsöversikten, avsnitt 3.4.1 Brott mot mänskligheten, avsnitt 3.4.2, Barn i Islamiska staten, avsnitt 4.2.1. Högerextremism ett pojkeproblem? samt avsnitt 5.2 Barnets position.

¹³⁶ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.3.2. Pojkar och flickor.

¹³⁷ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.3.2 Pojkar och flickor

¹³⁸ Barnombudsmannen, *Utanförskap, våld och kärlek till orten. Barns röster om att växa upp i utsatta kommuner och förorter*, 2018.

våld.¹³⁹ Denna typ av strategier riskerar att skapa en större utsatthet för våld, men ökar också risken att själv utöva våld.¹⁴⁰ Flickornas mer undvikande strategier minskar deras rörelsefrihet och möjligheten till identitetsskapandet genom att internalisera hotet och försöka förekomma det genom att begränsa sig själva.¹⁴¹ Skillnaderna som barnen i vår årsrapport påtalar, visar att pojkar och flickor inte uppfattar att de har samma möjligheter och att de begränsas av stereotypa könsroller.

Av artikel 2 i barnkonventionen framgår att inget barn får diskrimineras på grund av kön. Rätten till ickediskriminering innebär bland annat ett krav på att lika fall ska behandlas lika och olika fall olika – exempelvis utifrån skillnader mellan flickor och pojkar. FN:s barnrättskommitté framhåller att både pojkar och flickor riskerar att utsättas för alla former av våld, men att våldet ofta har en könsaspekt.¹⁴² Kommittén betonar därför behovet av ett genusperspektiv när det gäller åtgärder som rör våld mot barn. De uppmanar också konventionsstater att motverka alla former av könsdiskriminering som en del av en övergripande våldsförebyggande strategi.¹⁴³ Destruktiva mansnormer måste motarbetas, enligt kommittén. Det gäller framförallt normer som är länkade till våld och föreställningar om manlig osårbarhet eftersom det begränsar pojkars tillgång till viktiga rättigheter, såsom rätten till skydd mot våld och rätten till hälsa.¹⁴⁴

Barnombudsmannen vill betona att fortsatta studier kring förklaringsmodeller till varför barn och unga involveras i våldsbejakande extremism även måste anlägga ett jämställdhetsperspektiv. Detta är angeläget för att synliggöra eventuella skillnader i behov av stöd till pojkar och flickor – både i ett preventivt skede och för barn och unga som har radikaliserats – och i förlängningen för att kunna tillgodose barnets bästa i de insatser som riktas till berörda barn.

Även åldersmässigt kan reaktioner och konsekvenser av våldsutsatthet skilja sig åt. Kunskapsöversikten visar att tonåringar kan visa mer vuxen-liknande reaktioner, vilket kan leda till ett brottsligt- sexuellt- eller drogrelaterat utlevande som kan späda på faran för ytterligare utsatthet.¹⁴⁵ Det kan också finnas skillnader i hur barn i olika åldrar förmår att sätta ord på sina upplevelser och i vilken mån de är villiga att tala om dem. Principen om icke-diskriminering i artikel 2 gäller oavsett ålder. Ett led i principen om icke-diskriminering är att yngre barn ska ges samma skydd mot våld som äldre barn, även om detta kan kräva större insatser.¹⁴⁶ FN:s barnrättskommitté har också betonat att yngre barn är särskilt utsatta för att få sina rättigheter kränkta och kan vara i behov av särskilt skydd.¹⁴⁷

5.2 Barn som indirekta offer för våld

I kunskapsöversikten framgår att barn som utsatts för passiv terrorism kan uppvisa liknande reaktioner som barn som drabbas mer direkt. Det kan handla om att någon närstående till barnet drabbas, men också

¹³⁹ E Groof, Saskia, And my mama said: The (relative) parental influence on fear of crime among adolescent girls and boys. *Youth & Society*, 2008, 39:3, s 267–293.

¹⁴⁰ Hong, Luoluo, Toward a transformed approach to prevention: Breaking the link between masculinity and violence, *Journal of American College Health*, 2000, 48.6, s 269–279.

¹⁴¹ Johansson, Thomas, Lindgren, Simon och Hellman, Anette, *Nya uppväxtvillkor – samhälle och individ i förändring*, 2013, sid. 137f.

¹⁴² FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 13, *Barnets rätt till frihet från alla former av våld*, 2011, punkt 19.

¹⁴³ A.a., punkt 72b.

¹⁴⁴ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 20, *Om genomförandet av barnets rättigheter under ungdomsåren*, 2016, punkt 29 och 30.

¹⁴⁵ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.3.1. Posttraumatiskt stressyndrom.

¹⁴⁶ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 7, *Genomförandet av barnets rättigheter under tidig barndom*, 2005, punkt 11

¹⁴⁷ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 7, *Genomförandet av barnets rättigheter under tidig barndom*, 2005, punkt 36

om att barnet exponeras genom medias nyhetsrapportering eller vuxnas samtal och oro.¹⁴⁸ Till exempel visar forskning om attentaten 11 september 2001 i New York, att medias rapportering - i kombination med spekulationer om ytterligare hot och fara och upprepade visningar av själva händelsen - kan ha lett till att barn har fått uppleva traumat om och om igen.

I Barnombudsmannens rapport framgår från barnens röster att propaganda från IS och andra terroristgrupper har nått ut både till barn som själva varit intresserade eller involverade, men också till barn vars enda koppling till våldsbejakande islamistisk extremism är att de bor eller går i skolan i ett område varifrån personer har anslutit sig till dessa miljöer. Jarah berättar att propagandan dök upp så fort hen öppnade ett Twitterkonto, och det var så hen blev intresserad:

"[D]et är inte så mycket idag, men för två år, för tre sen, det var jättemycket propaganda på nätet. Bara på Twitter jättemycket folk som delade hela tiden. Och jag öppnade bara ett konto, och sen så kom det här, alltså deras propaganda. Och sen så ju mer tiden gick så gick jag in i det djupare och djupare och djupare".

Barnen berättar också att det är lätt att få tag på videos från våldsbejakande islamistiska grupper. Ett barn som själv har varit involverad i våldsbejakande islamistisk extremism, berättar:

"Typ kvällstidningar lägger upp ibland såna här propagandavideos som IS använder sig av, och sen... ja, det var så jag såg första gången det här",

Artikel 19 i barnkonventionen anger att staten ska skydda barnet mot alla former av våld. Forskning om barns erfarenheter av våldsbejakande extremism visar många exempel på att detta inte görs. Våld mot barn förekommer brett i vårt samhälle, och våldet kan se ut på olika sätt. Därför är det av yttersta vikt att vi ser våld mot barn som ett samhällsövergripande problem som måste angripas med breda insatser. Barnombudsmannen anser, som vi tidigare har framfört, att regeringen bör ta fram en samlad nationell handlingsplan för att förebygga och stoppa våld mot barn inom alla delar av samhället. I enlighet med barnkonventionens artikel 2 är det viktigt att en sådan handlingsplan har ett tydligt genusperspektiv. Barnombudsmannen anser vidare att de myndigheter som tilldelas uppdrag inom en handlingsplan mot våld mot barn, måste involvera barn och unga i planering och genomförande av såväl reaktiva, som förebyggande åtgärder. Detta eftersom barn och unga är experter på sin egen situation och har rätt att komma till tals och vara delaktiga, både i samhället och i sina egna liv. För att handlingsplanen ska bli verkningsfull krävs att åtgärderna är genomförbara, granskningsbara, och att handlingsplanen går att följa upp och utvärdera.

Slutligen, i kunskapsöversikten framgår att en viktig sak för att motverka hälsomässiga problem och fortsatt utsatthet handlar om att se till att barn befinner sig i en miljö som främjar resiliens, delaktighet och inklusion. I nästa kapitel diskuteras därför barn och ungas rätt till stöd och rehabilitering.

¹⁴⁸ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.4.1 Barn och media samt 2.4.2 Passiv terrorism.

6. Stöd och prevention

I kunskapsöversikten diskuteras stöd till barn och deras anhöriga, samt vilka som ska tillhandahålla stödet. Det handlar om olika typer av stöd till olika grupper av barn och unga. En grupp är de som har blivit radikaliserade eller anslutit sig till våldsbejakande extrema grupper, en annan grupp är de som har utsatts för våld. Både grupperna kan behöva stöd för att kunna hantera vad de har varit med om. Preventivt arbete kan ske på olika nivåer, allt ifrån generella åtgärder för att minska utsatthet och strukturella riskfaktorer till interventioner för att stötta upp barn och unga som redan befinner sig i riskzonen för att involveras i våldsbejakande extremism.

Forskningen visar att både *reaktiva åtgärder* (juridiska, militära och straffande) och *proaktiva åtgärder* (skola, socialtjänst och hälso- och sjukvården) kan behövas i arbetet med barn och unga som involverats i våldsbejakande extremism. En tvärdisciplinär samverkan mellan olika kunskapsdiscipliner, policymakare och andra relevanta aktörer är nödvändig för att kunna hantera konsekvenser och förhindra uppkomsten av våldsbejakande extremism.¹⁴⁹

6.1 Stöd till barn och deras anhöriga

I avsnittet diskuteras främst de proaktiva åtgärder som syftar till rehabilitering och utveckling för barn och unga och deras situation. Vi tar också upp vikten av stöd till föräldrar och övrig familj. En stor del av forskningen som beskrivs i kunskapsöversikten gällande proaktiva åtgärder är kopplat till skolan och barnets rätt till utbildning. Diskussionen om skolans del i det stödjande och preventiva arbetet finns därför med i ett eget avsnitt.

6.1.1 Stöd för att lämna en våldsbejakande extremistisk miljö

Förutsättningen för de mer reaktiva åtgärderna har redan diskuterats i kapitel 4. I tillägg här kan nämnas att den nationella strategin mot våldsbejakande extremism anger att det för att underlätta avhopp från våldsbejakande extrema grupper är nödvändigt med en inledande bedömning av den enskilda individens situation, förutsättningar, behov och motivation till förändring.¹⁵⁰ När det gäller avhopparverksamhet så ska polisen förmedla information till rätt aktör. Polisens brottsoffer- och personsäkerhetsverksamheter kan bistå andra myndigheter

och organisationer med råd, stöd och riskanalyser och underrättelsefunktionen kan bistå med riskbedömningar för hot om våld.¹⁵¹ Även den miljö som individen vill lämna måste definieras i samverkan mellan kommuner och berörda myndigheter. Detta för att undersöka vilka åtgärder som kan underlätta i det specifika fallet och för att säkerställa att åtgärderna inte blandas samman med till exempel brottsutredning eller underrättelseinhämtning.¹⁵²

Polisens roll här ska inte förväxlas med socialtjänstens roll. I kunskapsöversikten nämns på olika ställen att professionella bör eller ska anmäla ett barn som riskerar att involveras i våldsbejakande extremism. I svensk kontext kan internationella forskningsresultat behöva anpassas för att passa för svenska förhållanden. I vissa fall står det i kunskapsöversikten att professionella ska anmäla till polisen i andra fall är det inte tydligt vem man som professionell ska anmäla till, vilket kan ha att göra med olika länders lagar och sociala system. När det gäller barn som riskerar att involveras i våldsbejakande extremism innebär detta en risk för att barnet kan fara illa. Den professionella skyldigheten ligger därmed i en svensk kontext på att anmäla

¹⁴⁹ Kunskapsöversikten, avsnitt 6.2. prevention mot radikaliserings, våldsbejakande extremism och terrorism.

¹⁵⁰ Nationell strategi mot våldsbejakande extremism, 2016, s 24f.

¹⁵¹ Polismyndighetens riktlinjer för lokalt brottsförebyggande arbete avseende våldsbejakande extremism, 2016. s.27.

¹⁵² Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism. Nationell strategi mot våldsbejakande extremism, 2016, s 24f.

till socialtjänsten, för att barnet ska kunna få stöd.¹⁵³

För att övergå till de proaktiva åtgärderna så visar kunskapsöversikten att det finns liknande mekanismer bakom att lämna olika extremistiska miljöer. Samtidigt verkar det finnas betydande skillnader för någon som vill lämna den vänsterextrema miljön, jämfört med den som vill lämna en islamistisk eller högerextrem miljö. Forskningen tyder på att den förra är mindre problematisk att lämna. Å andra sidan söker sällan någon inom den vänsterextrema miljön stöd av utträdesorganisationer, vilket gör att kunskapen är begränsad.¹⁵⁴ Kunskap saknas även om hur flickor och kvinnors utträdesprocesser eventuellt kan skilja sig från pojkar och mäns. Mycket få samhällsliga institutioner har erfarenhet av att stödja flickor och kvinnors utträde.¹⁵⁵

Kunskapsöversikten visar att de flesta som involveras i våldsbejakande grupper lämnar efter en relativt kort tid. I den ålder när många unga vuxna etablerar sig på arbetsmarknaden och bildar familj har de flesta redan lämnat de extrema miljöerna.¹⁵⁶ De push- och pull-faktorer som används för att förklara varför unga attraheras av extremistiska grupperingar används ibland även för att förklara utträde.¹⁵⁷ Subjektiva och sociala faktorer, det vill säga vad som får individen att vilja lämna, verkar vara en förutsättning för utträde. Det räcker dock inte med bara vilja för att lämna miljön, personen måste också ha de ekonomiska, sociala och materiella resurser som krävs.

Forskning visar att vuxna personer anger våldet, såväl utövandet mot andra som hotet från den egna miljön, som en

avgörande orsak för att lämna. I forskning som studerar barn och unga som lämnar andra kriminella gäng framkommer att flytt eller byte av umgänge eller skola är en avgörande faktor. Sociala relationer har alltså stor betydelse för ungdomar, både när de ansluter sig och när de lämnar.¹⁵⁸

I kunskapsöversikten framgår att det krävs en medvetenhet om individens motivation, praktiska förutsättningar, situation och behov för att ett utträde ska lyckas. Om motivationen att lämna inte har växt fram hos individen själv, är det sällan fruktbart att försöka tvinga fram en sådan motivation. Interventioner bör istället fokusera på individens sociala och praktiska behov kopplat till viljan. Ett engagemang i något annat är viktigare för att lyckas lämna än att ”oengagera sig” i den våldsamma miljön. Det är med andra ord betydelsefullt att ha någonstans att gå till och något annat att bli engagerad i.¹⁵⁹ I forskningen beskrivs engagemanget som att stödet för att lämna ska innefatta resocialisering.¹⁶⁰ Det är också viktigt att förhindra att dessa barn och unga utsätts för mer våld eller skada,¹⁶¹ särskilt eftersom forskningen visar att barn som utsätts för våld löper större risk att utsättas för våld även senare i livet.

De praktiska behoven handlar om bland annat ekonomiska och materiella resurser. Barn och unga har sällan egna möjligheter att besluta om de ska flytta eller byta skola, utan de är beroende av vuxen-världen. Enligt artikel 27 i barnkonventionen har barnet rätt till den levnadsstandard som krävs för barnets fysiska, psykiska, andliga, moraliska och sociala utveckling. Föräldrar och andra som är ansvariga för barnet har det huvudsakliga ansvaret för att

¹⁵³ 14 kap. 1 § Socialtjänstlagen

¹⁵⁴ Kunskapsöversikten, avsnitt 5.5. Att lämna våldsbejakande vänsterextremism samt avsnitt 7.1. Likheter och skillnader.

¹⁵⁵ Kunskapsöversikten, avsnitt 6.3 Samhällets stöd till barn och unga (i Norden) samt 6.6. att lämna extremistiska miljöer – nordiska perspektiv.

¹⁵⁶ Kunskapsöversikten, avsnitt 6.6. att lämna extremistiska miljöer – nordiska perspektiv.

¹⁵⁷ Kunskapsöversikten, avsnitt 6.6 Att lämna

extremistiska miljöer – nordiska perspektiv

¹⁵⁸ Kunskapsöversikten, avsnitt 6.6. att lämna extremistiska miljöer – nordiska perspektiv.

¹⁵⁹ Kunskapsöversikten, avsnitt 6.6.1. Intervention.

¹⁶⁰ Kunskapsöversikten, avsnitt 3.2.1. Barn till krigsresenärer.

¹⁶¹ Kunskapsöversikten, avsnitt 1.3.1, Metodologi.

säkerställa de levnadsvillkor som är nödvändiga för barnets utveckling. Konventionsstaterna ska bistå och vid behov erbjuda materiellt bistånd och utarbeta stödprogram för att garantera denna rättighet. Rätten till fullgod levnadsstandard är nära samman-kopplad med artikel 6 om barnets rätt till liv, överlevnad och utveckling. Med tanke på att många barn och unga som involveras i våldsbejakande extremism, särskilt när det gäller islamistisk- och högerextremism, har såväl ekonomiskt som socialt utsatta livsvillkor kan samhället behöva träda in och stötta barnet och dess familj med praktiska förutsättningar för att genomföra en förändring.

I kunskapsöversikten beskrivs att unga som involveras i våldsbejakande extremism ofta är missnöjda med demokratin eller samhället och att de har en låg tillit till myndigheter eller vuxna som gjort för lite för att åtgärda problemen.¹⁶² Tillit är också viktigt för att minska riskerna att involveras och för att interventioner för att lämna miljöerna ska bli verkningsfulla.¹⁶³ Tillit och förtroende mellan individer och behandlare, mentorer och respekt för individers rättigheter och integritet anges i översikten vara avgörande för om interventioner ska lyckas.¹⁶⁴

Enligt Nationella samordnaren mot våldsbejakande extremism ligger det på varje enskild kommun att ta emot och stödja barn att lämna våldsbejakande extremism oavsett vilken extremistisk miljö individen vill lämna. Kommunerna bör ha lokala samordnare, en handlingsplan, resurser för stöd åt anhöriga samt stöd för att lämna våldsbejakande extremism. Lokala samordnare och andra lokala

aktörerna bör också ha en lägesbild av situationen i kommunen.¹⁶⁵ Socialtjänsten har möjlighet att arbeta individuellt med barn och unga, till exempel med hjälp av sociala insatsgrupper (SIG). SIG innebär att socialtjänsten samarbetar med polisen och övriga myndigheter, exempelvis skolan, runt en individ som har gett sitt samtycke till att alla berörda får del av aktuell information. SIG arbetar bland annat med unga som vill lämna kriminella nätverk, men metoden kan även användas om brottsligheten är ideologisk. Det är socialtjänsten i en kommun som beslutar om en sådan insats.¹⁶⁶ Socialtjänsten kan också ha samarbetsavtal med skola, fritid och polis, ofta kallat SSPF.¹⁶⁷

Det tycks inte finnas någon forskning om hur barn och unga själva upplever interventionerna, men i Barnombudsmannens rapport betonas både barn som har egen erfarenhet och barn som känner någon som är eller har varit involverad i våldsbejakande islamistisk extremism, att tillit är viktigt. De berättar att i processen med att lämna våldsbejakande miljöer är det få personer som de känner förtroende för och kan få stöd från. De barn som har haft kontakt med socialtjänsten, som ansvarar för att ge stöd och insatser till barn och unga,¹⁶⁸ ger uttryck för en negativt präglad upplevelse. Ett barn berättar om mötet med socialtjänsten när hen hade återvänt till Sverige efter att ha rest iväg för att ansluta sig till IS:

*"Och sen så sa han 'Ja, men vi vet faktiskt inte hur vi ska behandla terrorister som dig och sånt. Vi vet inte vad vi ska göra'."*¹⁶⁹

Barn och unga beskriver här att socialtjänsten saknar kunskap om den situation de befinner sig i. De har inte heller

¹⁶² Se tex Kunskapsöversikten, avsnitt 2.7. Attityder och hållningar till våldsextremism bland ungdomar.

¹⁶³ Kunskapsöversikten, avsnitt 6.5.2 Verkningsfulla mekanismer, samt 6.6 Att lämna extremistiska miljöer.

¹⁶⁴ Kunskapsöversikten, avsnitt 6.6.1 Intervention

¹⁶⁵ Nationell strategi mot våldsbejakande extremism, 2016, s 21f, 24f.

¹⁶⁶ Polismyndigheten. Nationella riktlinjer Polisens arbete i sociala insatsgrupper. 2014.

¹⁶⁷ Samarbetsavtal som finns i många kommuner mellan skola, socialtjänst, polis och fritid, förkortat SSPF. Se vidare i avsnitt 4.5.3 om skolan.

¹⁶⁸ Enligt 2 kap. 1 § Sol har socialtjänsten i varje kommun det yttersta ansvaret för att enskilda får det stöd och den hjälp som de behöver.

¹⁶⁹ Barnombudsmannen. Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism, 2018, s 23

gjorts delaktiga i planeringen av insatser. Tillsammans har detta gjort att barnen inte upplever sig ha fått det stöd de behövt.¹⁷⁰

I kunskapsöversikten nämns olika program, riktlinjer och förutsättningar för framgångsrika interventioner. Dock är dessa inte utvärderade. Sammantaget visar dock kunskapsöversikten att programmen för utträden inte är tillräckligt utvärderade.¹⁷¹ Många program är relativt nya och har därför inte kunnat utvärderas för att säkerställa evidens. Barnombudsmannen anser att det är viktigt att utvärdera programmen för att visa på vilken evidens de har och säkra att de inte bidrar till mer skada än nytta. I utvärderingar av programmen är det centralt att barns egna erfarenheter tas med.

Barnombudsmannen anser vidare att barnets rätt till delaktighet i planering och genomförande av insatser behöver stärkas. Forskning som har granskat vilken betydelse barns delaktighet har i sociala barnavårdsärenden för det skydd och stöd barnen får, visar att när barnet inte får komma till tals och ges utrymme att påverka problembeskrivningen så passar utformningen av insatsen inte de problem som kommit fram i utredningen. När barnet däremot får komma till tals och har möjlighet att påverka problemformuleringen så passar insatsen bättre mot de problem som kommit fram i utredningen. En slutsats är att barnets möjlighet att påverka problembeskrivningen ökar sannolikheten för en bra anpassad insats och barnets tillgång till sina rättigheter.¹⁷² Barnombudsmannen anser att barnet måste få vara delaktig i problembeskrivningen från första början när det gäller insatser till barn och unga som har involverats i våldsbejakande

extremism. Vi menar att detta kommer leda till bättre anpassade insatser som i större utsträckning tillgodoser barnets behov och rättigheter.

6.1.2 Stöd till barn som utsatts för våld

I forskning som fokuserar på barn som offer för våld är rätten till och behovet av stöd mer framträdande. Här framgår att insatser som stöttar barnens aktörskap, delaktighet, självförtroende och egen kraft är viktiga för att hjälpa barn att utveckla hanteringsstrategier och må bra.¹⁷³

Kunskapsöversikten visar att det är angeläget att utgå från det enskilda barnets bästa i alla insatser för att rehabilitera barn som upplevt våld, krig och terror. Det innebär i praktiken att myndigheter alltid måste ta hänsyn till omständigheter som ålder, mognad, förekomsten eller avsaknad av familjemedlemmar, barnets omgivning och upplevelser.

Forskningen identifierar risk- och friskfaktorer som inverkar på barns resiliens¹⁷⁴ och som kan inverka på barns hanterande både innan och efter det att de utsätts för trauman. Skyddande faktorer kan vara självkontroll och problemlösningsförmåga, nära relation med kompetenta vårdnadshavare, bra skolor, säkra närområden och tron på att livet har en mening.

Barn kan reagera på trauman genom att så snabbt som möjligt vilja och försöka att återgå till rutiner och till det välbekanta. Kunskapsöversikten pekar på att sådana reaktioner ibland misstolkas av vuxna som att barnet är opåverkat eller har hämtat sig.¹⁷⁵ Vuxna kan därför, eller av andra skäl undvika att prata om det som barnet varit

¹⁷⁰ Barnombudsmannen. Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism, 2018, s 26

¹⁷¹ Kunskapsöversikten, avsnitt 1.3.4 Etiska utmaningar i forskning med barn, samt 6.6.1 Intervention.

¹⁷² Heimer, Maria, Näsman, Elisabet, Palme, Joakim, Rättighetsbärare eller problembärare? Barns rätt att komma till tals och socialtjänstens insatser, Stiftelsen

Allmänna Barnhuset, Uppsala Universitet, 2017, sid. 39 ff.

¹⁷³ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.5.1. Risk och resiliens.

¹⁷⁴ Med resiliens avses förmågan till anpassning eller återanpassning efter händelser som kan (men inte måste vara) traumatiska eller svåra. Resiliens kan också beskrivas med motståndskraft

¹⁷⁵ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.5.1 Risk och resiliens

med om. Den vuxnes tystnad kan av barnet tolkas som en önskan om att inte samtala om något som inte är accepterat. Det kan leda till en cirkel av tystnad och att barnet inte får utrymme att hantera traumat. Undanträngande eller avledning från svåra händelser ökar risken för att barn ska utveckla ångest och posttraumatisk stress lång tid efter det att händelsen ägt rum. När barn inte kan tala om vad hen varit med om och inte får sina upplevelser giltiggjorda så att de kan bearbetas, kallas i annan forskning för "tabuiserat trauma".¹⁷⁶ För att ge stöd till barnet behöver den vuxne vara nära, sensitiv och öppen för att ge respons. För barn som exponerats för katastrofer eller terrorhandlingar, visar forskningen att just vuxnas hantering och stöd till barn är av stor betydelse för barns coping-strategier.¹⁷⁷

Kunskapsöversikten visar också att det kan finnas en kraft och en möjlighet i hanterandet av traumatiska erfarenheter. En del barns anpassningar efter svåra händelser kan helt enkelt leda till positiva förändringar så som förbättrade och närmare relationer, revidering av värderingar och upptäckten av nya styrkor och individuellt växande. I en studie om israeliska ungdomars erfarenheter efter att ha upplevt en eller flera terrorhändelser och en fjärdedel hade exponerats för fler än tre olika terrorhändelser rapporterade knappt hälften av ungdomarna att de drabbats av PTSD. Samtidigt beskriver 75 procent av ungdomarna att de har växt och utvecklats av händelserna. Flickor samt de ungdomar som hade en religiös tro är de som i studien anger högst grad av personligt växande och utveckling. Denna form av växande och utveckling beskrivs av forskare som något som stärker barnets försvar, förberedelse

och motståndskraft mot framtida svårigheter.

I likhet med den ovan nämnda forskningen ger barnen i Barnombudsmannens rapport uttryck för att religionen i sig kan verka som en läkande kraft i processen.¹⁷⁸ Enligt barnen handlar processen med att lämna våldsbejakande islamistisk extremism inte om att "hoppa av" religionen. Snarare handlar det om att komma närmare religionen genom att lära sig vad den – till skillnad från vad de extrema gruppernas propaganda säger – egentligen står för.¹⁷⁹ Barnen resonerar kring att en person som har involverats i våldsbejakande islamistisk extremism också behöver få hjälp att reda ut och diskutera de tankar och drivkrafter som låg bakom att hen sökte sig till de våldsbejakande miljöerna från början. Dounya säger:

"Hjälp att tänka rätt. Hjälp att inte tänka [...] Hjälp att se en annan sida av världen, som ... Som de inte har uppfattat. Ja. Inte bara den där lilla bubblan."

Barnen efterfrågar sammanhang där unga kan dryfta funderingar utan att dessa automatiskt fördöms, och där det finns någon som kan hjälpa dem att sortera bland tankarna.

Det är av stor betydelse för barn vem eller vilka som ger stöd. Kunskapsöversikten visar att såväl enskilt stöd som stöd på grupp- eller strategisk nivå behöver ske i trygga miljöer med stabila tillitsfulla relationer mellan barn och vuxna för att vara verksamma.¹⁸⁰ Både barn som har egen erfarenhet och barn som känner någon som är eller har varit involverad i våldsbejakande islamistisk extremism, ger i Barnombudsmannens rapport¹⁸¹ uttryck för att det i processen med att lämna våldsbejakande miljöer är få personer som

¹⁷⁶ Leira, Halldis K., Fra tabuisert trauma til anerkjennelse og erkjennelse. Del I: Om arbeid med barn som har erfart vold i familien, Del II: En modell for intervensjon med barn og unge som erfart vold i familien, Tidsskrift for Norsk Psykologforening, Vol 27, 16-22 och 99-105, 1990

¹⁷⁷ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.5.1 Risk och resiliens

¹⁷⁸ Barnombudsmannen. Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism. 2018, s 22

¹⁷⁹ Barnombudsmannen. Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism. 2018, s 26

¹⁸⁰ Kunskapsöversikten, avsnitt 6.6.1 intervention

¹⁸¹ Barnombudsmannen. Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism. 2018

de känner förtroende för och kan få stöd från. De barn och unga som har haft kontakt med socialtjänsten¹⁸² med anledning av att de själva eller någon i deras närhet har varit involverad i våldsbejakande extremism, beskriver att socialtjänsten saknar kunskap om den situation de befinner sig i. Som redan nämnts har de inte heller gjorts delaktiga i planeringen av insatser.

Barnombudsmannen har under tidigare avsnitt påpekat att en helhetssyn på barn och barnkonventionen är central. När det gäller stöd är det viktigt att ha med sig barnkonventionens grundprinciper, såsom artikel 6, som utgår från perspektivet att barndomen är en viktig period i en människas liv, där barnet har en rätt att utvecklas och en rätt till särskilt skydd. Rätten till utveckling är nära sammanbunden med artikel 19 om skydd mot våld och övergrepp. Barn och unga som har involverats i våldsbejakande extremism har också rätt till stöd och rehabilitering enligt artikel 39 i barnkonventionen. Enligt socialtjänstlagen (2001:435) har socialnämnden ett särskilt ansvar för barn och unga. De ska ge stöd och hjälp åt barn och deras familjer, exempelvis när barnet involverats eller riskerar att involveras i våldsbejakande extremism. Socialnämnden har även ett särskilt ansvar för brottsoffer. De insatser som barnet får ska ges med utgångspunkt i artikel 3, om barnets bästa vid alla åtgärder som rör barn. Artikel 3 innebär med andra ord ett krav på att i varje enskilt fall bedöma och beakta vad som är bäst för barnet, i syfte att barnet ska få individuellt anpassade insatser. En förutsättning för detta är att de personer som ska göra bedömningarna har kunskap och kompetens för att förstå barnets särskilda situation och behov.

¹⁸² Socialtjänsten ansvarar för att ge stöd och insatser till barn och unga. Enligt 2 kap. 1 § SoL har socialtjänsten i varje kommun det yttersta ansvaret för att enskilda får det stöd och den hjälp som de behöver.

Även artikel 12, som handlar om barnets rätt att få komma till tals genom att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade i alla frågor som rör barnet, är av vikt för hur insatser till barnet utformas. FN:s barnrättskommitté betonar att det råder ett oupplösligt förhållande mellan artikel 3 och 12. Den ena handlar om att förverkliga barnets bästa, den andra anger tillvägagångssättet för att höra barnets åsikter och ta med dem i bedömningen av barnets bästa. Enligt kommittén går det inte att tillämpa artikel 3 korrekt om inte kraven i artikel 12 uppfylls.¹⁸³ Rätten till delaktighet framgår även av socialtjänstlagen som säger att socialnämndens insatser ska utformas och genomföras i samförstånd med den enskilde.¹⁸⁴

6.1.3 Stöd till föräldrar/övrig familj

I kunskapsöversikten framgår att föräldrar, vårdnadshavare och andra närstående vuxna kan underlätta och stötta barns engagemang genom att ge dem verktyg och agera som förebilder för att förändra. Forskning visar att föräldrar som klarar av att vara stöttande och förmår visa värme, bättre hjälper sina barn att anpassa sig, att bli mindre aggressiva och bättre på problemlösning än föräldrar som är avståndstagande och bestraffande.¹⁸⁵ Det finns också indikationer på att föräldrar som stöttar sina barn att göra skillnad, ökar hoppet hos barn att världen kan förändras till det bättre.¹⁸⁶ De stödinsatser som riktar sig till barn och unga som har involverats i våldsbejakande extremism måste därför inbegripa hela familjen och inte bara barnet.

Enligt socialtjänstlagen har socialnämnden ett särskilt ansvar för barn och unga. De ska även ge stöd och hjälp åt barn och deras familjer, exempelvis när barnet involverats

¹⁸³ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 14: Barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet, 2013, punkt 43.

¹⁸⁴ 3 kap. 5 § och 11 kap. 10 §, SOL

¹⁸⁵ Kunskapsöversikten, avsnitt 2.5.1 Risk och resiliens

¹⁸⁶ kunskapsöversikten, avsnitt 2.5.3 Barn som aktörer.

eller riskerar att involveras i våldsbejakande extremism. I Socialstyrelsens material om våldsbejakande extremism¹⁸⁷ poängteras att socialtjänsten särskilt bör uppmärksamma syskon, då det förekommer att yngre syskon kan vilja ta efter ett äldre syskon som blivit involverad i våldsbejakande extremism. Även mödrarnas viktiga roll i det förebyggande arbetet lyfts fram.

I Barnombudsmannens rapport om barns erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism betonar barnen att tillit är viktigt, som nämnts ovan. En del barn menar att familj, vänner och andra närstående utgör det viktigaste stödet för den som har involverats i våldsbejakande islamistisk extremism. Manaar har en vän som reste iväg för att strida för IS och tror inte att någon annan än vännens föräldrar hade kunnat göra något för att förhindra det som skedde:

”Jag tror faktiskt inte det. För de känner ju inte honom så bra. De känner inte honom lika bra som hans föräldrar.”

Även Jarah, som själv har varit involverad i våldsbejakande islamistisk extremism, resonerar kring att familjen utgör ett viktigt stöd:

”Även om man undrar om sånt, har tankar, så prata med sina föräldrar, skulle jag säga också. För jag gjorde inte det. [...] Om jag hade gjort det så skulle mina föräldrar förklarat för mig lite mer ingående om det här och typ 'det här är inte rätt' och så.”

Många av barnen anser att familjen kan vara ett stöd, men samtidigt ger en del barn uttryck för att det kan kännas svårt. Mousa som själv har rest iväg för att strida och därefter återvänt till Sverige berättar:

”Många försökte, ja. Men jag ville inte prata om det. För att 'om jag pratar om det, kommer ni bli ledsna. Och så kommer jag

också bli ledsen. Därför så kan jag inte prata med er’.”

Av Mousas berättelse framgår att hen vill skydda både sig själv och sin familj från att bli ledsna. Att inte vilja belasta familjen kan till exempel handla om en rädsla för att de ska ta illa vid sig, eller att familjens reaktioner kan var svåra att hantera ihop med den egna nedstämdheten.

Barnkonventionen erkänner familjen som den grundläggande enheten i samhället och den naturliga miljön för barnets utveckling och välfärd.¹⁸⁸ I ljuset av detta tillskriver konventionen föräldrarna det främsta ansvaret för barnets fostran och utveckling. Föräldrarna ska ge barnet lämplig vägledning och råd då barnet utövar rättigheterna enligt barnkonventionen. Samtidigt lyfter barnkonventionen fram statens ansvar för att på olika sätt bistå föräldrarna i artikel 5 och artikel 18. Det kan exempelvis handla om stöd för att kunna återuppta dialogen inom familjen, när barn och unga har varit med om saker som gör det svårt att prata med föräldrarna. Det kan också handla om att föräldrarna behöver få tillit till att barnet kan få hjälp och stöd genom samhällets försorg. För att föräldrar ska kunna utgöra ett stöd till sina barn - både i de fall där barnet har varit utsatt själv och i de fall då barnet har utsatt andra - kan de själva behöva stöd och råd. Föräldrarna kan även behöva ett eget stöd för att kunna utgöra förebilder för förändring.

Med en barnrättslig utgångspunkt i såväl forskningen som barnens berättelser anser Barnombudsmannen att de stödinsatser som riktar sig till barn och unga som har involverats i våldsbejakande extremism måste inbegripa hela familjen och inte bara det enskilda barnet. Vi menar också att det finns ett behov av stöd till föräldrar som har barn som riskerar att involveras.

¹⁸⁷ Socialstyrelsen. Våldsbejakande extremism- stöd för socialtjänstens arbete med barn och unga vuxna. 2016.

¹⁸⁸ Barnkonventionens preambel, femte satsen.

6.2 Skolan

Kunskapsöversikten visar att barn som på olika sätt berörs av våldsbejakande extremism genom kriser, krig och konflikter kan få sina möjligheter att gå i skolan avbrutna eller till och med förstörda.¹⁸⁹ Det gäller även många barn som flytt till Sverige. Samtidigt visar forskning att när barn lever under svåra omständigheter, far illa eller när olika typer av trauman inträffar, är det särskilt viktigt att de får tillgång till fungerande förskola och skola. Utbildningsinstitutioner och de som där arbetar med barn, är viktiga i uppgiften att vara en vardaglig plats med fungerande rutiner och trygga vuxna, vilket ger stöd och normalisering av barnets situation och som kan ge hopp om en positiv framtid¹⁹⁰. Barns rätt till utbildning stadgas i artikel 28 i barnkonventionen, samt i skollagen, gäller även asylsökande barn.¹⁹¹ Barnombudsmannen vill betona vikten av att alla barn får tillgång till förskola och skola. Kommunen har också ett uppföljningsansvar om en ungdom efter grundskolan inte går i gymnasiet.¹⁹²

Det framgår av kunskapsöversikten att förskola, skola och andra utbildningsinstitutioner som riktar sig mot barn och unga, tillskrivs ett särskilt ansvar för att förebygga och intervensera mot radikaliserings- och ungdomsradikalisering.¹⁹³ Forskning pekar på att skolan behöver använda sig av pedagogiska metoder, ställningstaganden och demokratiserande värderingar för att inkludera den som inte upplever att hans eller hennes åsikter tas på allvar.¹⁹⁴ Möjligheter att tala om politik och ideal bör erbjudas, även sådant som kan uppfattas som kontroversiellt i förhållande till de gängse normer och

värden som utbildningen bygger på. Enligt skollagen syftar utbildningen inom skolväsendet till att eleverna ska inhämta och utveckla både kunskaper och värden, och att utbildningen ska förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på.¹⁹⁵ Enligt artikel 29 i barnkonventionen ska barnets utbildning syfta till att utveckla barnets respekt för bland annat de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna, för barnets egen kulturella identitet, eget språk och egna värden och för kulturer som skiljer sig från barnets egen. Utbildningen ska också förbereda barnet för ett ansvarsfullt liv i ett fritt samhälle i en anda av förståelse, fred, tolerans, jämlikhet mellan könen och vänskap mellan alla folk, etniska, nationella och religiösa grupper och personer som tillhör urbefolkningar.

FN:s barnrättskommitté betonar att en del av vikten i artikel 29 ligger just i att den erkänner att det behövs ett balanserat förhållningssätt till utbildning; att olika värden kan förenas genom dialog och respekt för skillnader.¹⁹⁶ De värden som förmedlas i utbildningen får inte underminera insatser för att främja åtnjutandet av andra rättigheter, utan bör tvärtom förstärka dem. Enligt kommittén måste utbildning genomföras på ett sätt som respekterar barnets inneboende värdighet och gör det möjligt för barnet att uttrycka sina åsikter fritt i enlighet med artikel 12.¹⁹⁷ Målet här är att ge barnet egenmakt genom att utveckla kunskaper, lärande, mänsklig värdighet, självkänsla och självförtroende.¹⁹⁸ Kommittén understryker också att utbildning om mänskliga

¹⁸⁹ Kunskapsöversikten, avsnitt 6.4. Betydelsen av skola och utbildning.

¹⁹⁰ Kunskapsöversikten, avsnitt 6.4. Betydelsen av skola och utbildning.

¹⁹¹ 7 kap. 2-3 §§ och 29 kap 2-3 §§, Skollagen

¹⁹² 29 kap. 9 §, Skollagen

¹⁹³ Kunskapsöversikten, avsnitt 6.4.1.

Utbildningssystemets uppgift.

¹⁹⁴ Kunskapsöversikten, avsnitt 6.5.1.1 Kontroversiella frågeställningar som pedagogisk resurs

¹⁹⁵ 1 kap. 4-5 §§, Skollagen

¹⁹⁶ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 1: Utbildningens mål, 2001, punkt 4.

¹⁹⁷ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 1: Utbildningens mål, 2001, punkt 8.

¹⁹⁸ Helmius, Ingrid: Skolans arbete mot våldsbejakande extremism, i Scheutz, Sverker (red) Likvärdig utbildning, 2017, s 61

rättigheter kan forma barns motivation och beteende endast när mänskliga rättigheter också praktiseras inom de institutioner där barnet lär sig, leker och lever tillsammans med andra barn och vuxna.¹⁹⁹

Skola och förskola har alltså ett uppdrag att förmedla demokratiska värderingar och mänskliga rättigheter. Att skolan med detta uppdrag också kan spela en viktig roll i arbetet mot våldsbejakande extremism vinner stöd i både forskning och lagstiftning.²⁰⁰ En central del i skolans demokratiska uppdrag handlar om att kunna möta extrema åsikter och utgöra en arena för dialog.²⁰¹ Ungdomar anser att kritiska kompetenser och förhållningssätt är viktiga och att media- och kommunikationskunskaper kan vara ett sätt att stärka motståndskraften mot svart-vita ideologier, att kunna möta propagandabudskap och hantera dikotoma framställningar av världen som kan framföras av extrema grupper.²⁰² I kunskapsöversikten framgår dock att skolan i vissa fall istället tenderar att tysta ner och negligera extrema åsikter som ungdomar ger uttryck för, samt att elever ibland upplever att skolan blir en plats där de ifrågasätts snarare än en säker plats att uttrycka sina åsikter och attityder.²⁰³

Barnombudsmannen har i vår tidigare rapport lyft fram vikten av att personal i skolan får stöd i att möta även de elever som ger uttryck för extrema åsikter.²⁰⁴ Skolpersonal behöver också stöd i att kunna använda kontroversiella frågeställningar som en pedagogisk resurs. Vi menar att

elevhälsan kan fylla en viktig funktion för att ge stöd till lärare och annan skolpersonal i frågor som rör våldsbejakande extremism.

Som nämndes inledningsvis visar kunskapsöversikten att skolan och förskolan har en viktig uppgift för att främja barns resiliens och återhämtning efter svåra upplevelser genom fungerande rutiner och trygga vuxna, samt att vara en arena att diskutera på.

Barnombudsmannen har genom många samtal med på olika sätt utsatta barn också påpekat skolans viktiga stödjande och hälsovårdande arbete. Skolan behöver också samarbeta med skola, fritid och polis, till exempel genom samarbetsavtal som SSPF och den lagstadgade skyldigheten att göra orosanmälningar till socialtjänsten när barn riskerar att fara illa.²⁰⁵

Barnombudsmannen ser dock en stor risk i att skolan ska rapportera barn som uppvisar riskbeteende till säkerhetspolisen, så som de uppmanas av Samordnaren. Om skolan ska se barn som "riskindivider" eller får ett fokus på barn som förövare, riskerar skolan att tappa sin roll som skyddande och främjande faktor. Forskning visar att detta redan har påpekats i andra länder.

Barnombudsmannen vill därför betona, att det socialpolitiska och pedagogiska uppdraget är i fokus i skolan.²⁰⁶ Skolan ska i första hand vara en säker och trygg plats för barn och unga att utveckla sina åsikter och attityder där skolans personal undervisar barnen och utbildar utifrån

¹⁹⁹ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 12: Barnets rätt att bli hörd, 2009, punkt 108

²⁰⁰ Kunskapsöversikten, avsnitt 6.4.1. Utbildningssystemets uppgift.

²⁰¹ Kunskapsöversikten, avsnitt 6.5.1.1 Kontroversiella frågeställningar som pedagogisk resurs

²⁰² Kunskapsöversikten, avsnitt 6.4.1.2 Media och informationskritiska kompetenser och 6.5.1.

Demokrativering, se även barnens röster i Barnombudsmannens rapport Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism, 2018.

²⁰³ Kunskapsöversikten, avsnitt 3.6.1. Muslimska barn och ungdomar – konsekvenser av "the war-on-terror" samt avsnitt 6.5.1. Demokrativering.

²⁰⁴ Barnombudsmannen, Barns och ungas erfarenheter av våldsbejakande islamistisk extremism, 2018.

²⁰⁵ Samarbetsavtal som finns i många kommuner mellan skola, socialtjänst, polis och fritid, förkortat SSPF. Se vidare i avsnitt 4.5.3 om skolan. Skolan har enligt 29 kap 13 § SkoL ett ansvar att samverka med till exempel socialtjänsten om ett barn far illa.

²⁰⁶ Kunskapsöversikten, avsnitt 6.5 Preventivt arbete som kan fungera och 6.5.1.1 Kontroversiella frågeställningar som pedagogisk resurs. Elevhälsan på en skola ska enligt 2 kap 25 § SkoL främst arbeta förebyggande för att stödja elevens utveckling mot målen.

skolans fostrans, demokrati-, och värdegrundsuppdrag.

6.3 Strukturella insatser

I kunskapsöversikten ges en komplex bild av vad som fungerar när det gäller preventionsarbete och våldsbejakande extremism.²⁰⁷ Här nämns faktorer som tillitsfulla relationer, kritiskt tänkande, nya handlingssätt, tillhörighet till samhället och tolerans och respekt för andra, samt att personal som möter barn och unga kan bidra till att motverka rekrytering, uppmärksamma risker och skapa möjligheter att lämna våldsbejakande miljöer. Ett verkningfullt arbete innefattar dessutom en aktivering av samverkan mellan myndigheter, lokal förankring, involverandet av anhöriga och av civilsamhället, tillgodoseendet av demokratiska rättigheter, mänskliga rättigheter och tillgång till välfärd samt fokus på individen framför ideologin. Med utgångspunkt i ovan beskrivs i kunskapsöversikten ett antal åtgärder som kan betecknas som stärkande, demokratiserande och främjande för unga människor och som kan bidra till att skydda barn och unga från våldsbejakande ideologier och miljöer.

Enligt artikel 6 i barnkonventionen ska staten göra det möjligt för varje barn att utvecklas till sin fulla potential. Som vi redan har nämnt är det centralt att tillgodose denna rättighet för barn och unga som växer upp i utsatta områden för att undvika att barn och unga ansluter sig till våldsbejakande extremistiska miljöer. Detta eftersom forskningen visar att en negativ framtidssyn och utsatthet för destruktiva miljöer och kriminalitet ökar riskerna.

Betydelsen av att arbeta med främjande och förebyggande insatser i utsatta

²⁰⁷ Kunskapsöversikten, avsnitt 6.5.2 Verkningsfulla mekanismer.

²⁰⁸ Council of Europe, Parliamentary Assembly, Preventing the radicalization of children by fighting the root causes, 2015.

områden förespråkas i olika sammanhang. Europarådets parlamentariska församling lyfter till exempel i en rapport från 2015 fram förslag till åtgärder från den före detta barnombudsmannen i Belgien, Bernard de Vos.²⁰⁸ Han menar att avgörande inslag i arbetet mot våldsbejakande extremism är att bekämpa diskriminering, segregation och marginalisering bland alla barn och unga oavsett socio-ekonomisk bakgrund. Man måste säkerställa att alla barn har jämlika möjligheter och en känsla av syfte och nytta. Han nämner utbildning - inklusive specifik utbildning i demokratifrågor - som en resurs för att integrera barn i ett tidigt stadie, liksom att bygga partnerskapsprogram på lokal nivå genom att mobilisera kommuner och stötta och uppmuntra polis, socialtjänst, skolor och andra institutioner i att interagera med barn och unga direkt.²⁰⁹

I Sverige ska socialtjänsten i varje kommun främja ekonomisk och social trygghet, jämlikhet i levnadsförhållanden och aktivt deltagande i samhällslivet.²¹⁰ Till socialnämndens uppgifter hör bland annat att göra sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen, att medverka i samhällsplaneringen och att främja goda miljöer i kommunen. Nämnden ska också främja goda levnadsförhållanden genom exempelvis uppsökande verksamhet och svara för att familjer och enskilda får det stöd och den ekonomiska hjälp de behöver.²¹¹ En annan samhällsaktör är polisen, vars arbete syftar till att upprätthålla allmän ordning och säkerhet samt ge allmänheten skydd och annan hjälp.²¹² I polismyndighetens riktlinjer för brottsförebyggande arbete kring våldsbejakande extremism framgår att polisen ska samarbeta med lokalsamhället. Polisen ska göra andra aktörer uppmärksamma på individer som kan

²⁰⁹ Council of Europe, Parliamentary Assembly, Preventing the radicalization of children by fighting the root causes, 2015.

²¹⁰ Målsättningsstadgandet i 1 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453).

²¹¹ Socialtjänstlagen 3 kap. 1 §.

²¹² Polislagen (194:387) 1 §

behöva stöd och de kan hålla samtal med individer i förebyggande syfte, om det finns oro i samband med våldsbejakande extremism.²¹³

FN:s barnrättskommitté framhåller att barns och ungas utveckling också påverkas kraftigt av den miljö de lever i.²¹⁴ Kommittén har i ljuset av artikel 31, som handlar om barnets rätt till vila, fritid, lek och rekreation, påtalat att det i den offentliga planeringen måste prioriteras att skapa miljöer som främjar barnets välbefinnande.²¹⁵ Kommittén understryker att sådana miljöer ska vara utformade med

hänsyn till barns önskemål och förmågor.²¹⁶ Det är viktigt att barn får bidra med sina perspektiv, till exempel vid utformning av skolor, lekplatser, parker, fritids- och kulturanläggningar, offentliga bibliotek, vårdinrättningar och lokala transportsystem, för att säkerställa att tjänsterna anpassas bättre till barnens behov.²¹⁷ Som tidigare nämnts har kommittén i sina rekommendationer till Sverige de senaste åren framhållit sin oro över kommunala skillnader som leder till att barns tillgång till stöd och tjänster inte är likvärdig.²¹⁸

²¹³ Polismyndighetens riktlinjer för lokalt brottsförebyggande arbete avseende våldsbejakande extremism, 2016. s.10, s.12.

²¹⁴ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 4: Ungdomars hälsa och utveckling inom ramen för konventionen om barnets rättigheter, 2003, punkt 14 ff.

²¹⁵ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 17: Om barnets rätt till vila, fritid, lek och rekreation samt till det kulturella och konstnärliga livet, 2013, punkt 58.

²¹⁶ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 12: Barnets rätt att bli hörd, 2009, punkt 115.

²¹⁷ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 12: Barnets rätt att bli hörd, 2009, punkt 128.

²¹⁸ FN:s barnrättskommitté, Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport, 2015, punkt 11.

Barnombudsmannen är en statlig myndighet med uppdrag att företräda barns och ungas rättigheter utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter. Vi har regelbunden dialog med barn och unga för att få kunskap om deras villkor och vad de tycker i aktuella frågor. Vi bevakar och driver på genomförandet av barnkonventionen i kommuner, landsting/regioner och myndigheter. Barnombudsmannen informerar, bildar opinion och föreslår förändringar i lagar och förordningar i frågor om barns och ungas rättigheter.

Barnombudsmannen
Box 22106
104 22 Stockholm
Telefon: 08-692 29 50
info@barnombudsmannen.se
www.barnombudsmannen.se